

Interniranje srpskog stanovništva s područja kotara Petrinja u logore Jasenovac i Stara Gradiška svibnja 1942.

MILAN RADANOVIĆ

Arhiv Srba u Hrvatskoj, Zagreb

Na osnovu arhivskih izvora rekonstruirana je internacija srpskog stanovništva iz 12 sela s područja kotara Petrinja u logore Jasenovac i Stara Gradiška u drugoj polovici svibnja 1942. Ukazano je da je internacija posljedica namjere ustaškog rukovodstva da izvrši eliminaciju što većeg broja Srba na prostoru Velike župe Gora, a ne posljedica napada partizana na prugu Sisak — Sunja. Naređenje o provođenju racije i interniranju lokalnih Srba izdao je vojskovođa Slavko Kvaternik. Autor polemizira s nekim ocjenama odnosa vojskovođe Kvaternika prema "srpskom pitanju" u NDH. Skrenuta je pozornost na slabo korištene ili nepoznate izvore koji sugeriraju da je Eugen Dido Kvaternik u to vrijeme bio ključna ličnost u donošenju naređenja o interniranju Srba u logore Jasenovac i Stara Gradiška. Većina stanovnika 12 sela uspjela je umaći ustašama i domobranima, zahvaljujući zaštiti partizana. Internacija je obuhvatila oko 1250 stanovnika, od kojih je najmanje 1056 stradalo u ustaškim i, manjim dijelom, nacističkim logorima. Većinu žrtava (741) činili su žene i djeca. Najviše su stradali stanovnici Bestrme, Kinjačke i Blinjskog Kuta. Istraživanje je otkrilo identitete 160 dosad nepoznatih žrtava logora Jasenovac i Stara Gradiška.

KLJUČNE RIJEČI: Petrinja, Banija, Nezavisna Država Hrvatska, ustaše, Jasenovac, Stara Gradiška, Slavko Kvaternik, Eugen Dido Kvaternik, Vjekoslav Maks Luburić

/

Internacija mještana srpskih i etnički mješovitih sela u istočnom dijelu kotara Petrinja u jasenovačku skupinu logora, u drugoj polovici svibnja 1942., povijesni je događaj koji podrazumijeva najmasovnije stradanje stanovnika tog kotara u logorima Nezavisne Države Hrvatske (NDH). Taj događaj, kao i većina sličnih internacija srpskog stanovništva u jasenovačku skupinu logora, nije rekonstruiran u historiografiji.

Pokušaj rekonstrukcije događaja vezanih za masovno stradanje civila predstavlja osnovnu namjeru istraživanja koje je prezentirano u ovoj studiji. Svibanjska internacija konstatirana je u historiografiji,¹ ali najvažniji aspekti tog povijesnog događaja ostali su neistraženi. Jedan od najvažnijih primarnih izvora o svibanjskoj internaciji objavljen je u dvije referentne zbirke dokumenata, prije nekoliko desetljeća.²

Namjera mi je bila ustanoviti koji je bio glavni razlog donošenja odluka da pripadnici oružanih snaga NDH 16. svibnja 1942. započnu raciju u selima petrinjskog kotara i interniranje pohvatanog stanovništva, tko je donio tu odluku, kakva je kronologija događaja, kakva je uloga partizana u tim događajima, zbog čega su neka sela bila više a neka manje obuhvaćena internacijom, koliko ljudi je internirano, koliki je broj stradalih mještana u logorima, kakva je struktura žrtava, kakve demografske posljedice je svibanjska internacija imala u pojedinim selima koja su bila obuhvaćena racijom.

Najznačajniji rezultat istraživanja odnosi se na pronalaženje dokumenata organa NDH koji ukazuju da je internacija bila posljedica namjere rukovodstva NDH da eliminiira Srbe s područja Velike župe Gora (ili dijela njene teritorije). U radu nastojim artikulirati pretpostavku da je svibanjska internacija s područja petrinjskog kotara bila svojevrstan ogledni primjer interniranja većeg broja srpskih seljaka te da je blizina Jasenovca i željezničke pruge bila kobna po lokalno stanovništvo.

Neka sela petrinjskog kotara su imala troznamenast broj žrtava u ustaškim i nacističkim logorima (Kinjačka, Bestрма, Blinjski Kut). Ovaj zločin

1 Nikica Barić, "Masovne deportacije srpskog stanovništva u logore Jasenovac i Stara Gradiška 1942. godine", *Historiae patriaeque cultor. Zbornik u čast Mate Artukovića*, (ur. Suzana Leček), Slavonski Brod, 2019., str. 448–449.

2 *Zbornik NOR-a*, V/32, Beograd, 1964., dok. 100, str. 269; Izvještaj 1. domobranskog zbora od 17. 5. 1942. Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH; *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji. Građa*, II, Zagreb, 1984., dok. 167, str. 339; Izvještaj 1. domobranskog zbora od 17. 5. 1942. Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH.

obilježio je povijest tih naselja u Drugom svjetskom ratu, a za ostala naselja bio je jedan u nizu tragičnih ratnih događaja. Masovno stradanje mještana tri navedena sela 1942. predstavlja najznačajnije kolektivno iskustvo stanovnika tih naselja u cjelokupnoj povijesti. Stradanje stanovništva tih sela u logorima predstavlja nemjerljivu tragediju: pojedine porodice u potpunosti su zatrte, a vrlo mali broj preživjelih dobio je priliku svjedočiti o vlastitom iskustvu. Nitko od preživjelih nije publicirao, a vrlo moguće ni napisao, sjećanja na proživljenu tragediju. Potomci i rođaci žrtava nisu pisali o iskustvu njihovih predaka i srodnika. Historiografija i historijska publicistika nisu istražile ovaj povijesni događaj niti su ukazale na traumu koja je obilježila svaku porodicu na tom prostoru. Na sreću, povijesni izvori o ovom događaju nisu manjkavi, iako do njih nije jednostavno doći jer su pohranjeni u nekoliko arhiva u dvije države. Najznačajniji povijesni izvori koji omogućavaju rekonstrukciju ovog povijesnog događaja pohranjeni su u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu te u Državnom arhivu Srbije u Beogradu. Kolektivno pamćenje ovih događaja blijedi s protokom vremena. Gotovo da više nema živih svjedoka, a kolektivna memorija ubrzano kopni – među stanovništvom sve malobrojnijih srpskih zajednica u petrinjskim selima, i još intenzivnije u izbjegličkoj dijaspori. Zbog toga sam nastojao dati glas onima koji su između 1942. i 1946. svjedočili o ovim događajima pred Komesarijatom za izbeglice i preseljenike pri “Nedićevoj vladi” u Beogradu i pred Zemaljskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača NR Hrvatske.

Velika većina žrtava svibanjske internacije stradala je u ustaškim logorima u Jasenovcu i Staroj Gradiški. Manji dio žrtava, isključivo odraslih muškaraca, stradao je u nacističkim logorima (najviše u logoru Osen u Norveškoj). Ovo istraživanje otkrilo je 160 dosad neregistriranih žrtava svibanjske internacije koje su stradale u ustaškim logorima. Njihova imena nisu zabilježena u bazi podataka Javne ustanove Spomen područje Jasenovac (JUSP Jasenovac). U prilogu na kraju studije navedena su njihova imena i godine starosti. Ukupan broj poimenično identificiranih stanovnika 12 sela u istočnom dijelu kotara Petrinja koji su internirani svibnja 1942., za koje je utvrđeno da su smrtno stradali u ustaškim i nacističkim logorima, iznosi 1056. Od toga je 957 stradalo u ustaškim logorima. Postotak neevidentiranih žrtava logora Jasenovac i Stara Gradiška iz ovih 12 sela (16,7%) ukazuje na mogućnost otkrivanja većeg broja dosad nepoznatih žrtava kada je riječ o žrtvama srpske nacionalnosti s područja Banije, ali i drugih dijelova NDH. Moja prethodna istraživanja

stradanja stanovnika općine Crkveni Bok u logoru Jasenovac potvrđuju ovu pretpostavku.³

Nova istraživanja će dopuniti i poimenične podatke za stanovnike kotara Petrinja romske nacionalnosti koji su pobijeni u logoru Jasenovac. Gotovo svi Romi koji su živjeli na području kotara Petrinja internirani su u Jasenovac tokom lipnja 1942., nekoliko tjedana nakon što se dogodila internacija Srba. O internaciji Roma s područja Petrinje i Sunje ne znamo skoro ništa. Istražujući okolnosti internacije lokalnih Srba, suočio sam se sa činjenicom da znatan dio Roma s istoga područja također nije evidentiran u bazi poimeničnih podataka žrtava jasenovačkog logora. Moja istraživanja ukazuju da imenima troje Roma iz Krivaja Sunjskog, koja se navode u bazi podataka JUSP Jasenovac, treba dodati još najmanje 27 imena romskih žrtava iz istoga sela, koja se ne navode u tome spisku.⁴ Treba ukazati da u poznatim izvorima, napose u poslijeratnim popisima žrtava rata koje su načinile Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača NR Hrvatske (1945. — 1947.) te Savezna komisija za popis žrtava rata (1964.), nisu navedena imena velike većine Roma iz Mošćenice pokraj Petrinje, iako je tamošnja romska zajednica također pretrpjela uništenje. Prema jednom izvoru iz 1937., u Mošćenici je živjelo 47 romskih obitelji, odnosno 252 Roma.⁵ Realno je pretpostaviti da je velika većina mošćeničkih Roma, poput velike većine hrvatskih Roma, internirana u logor Jasenovac, gdje je pobijena. Međutim, baza podataka JUSP Jasenovac bilježi samo 39 mošćeničkih Roma stradalih u Jasenovcu.⁶ Srbi iz Bestrme, Kinjačke i drugih sela petrinjskog kotara bili su svjedoci masovnog uništavanja Roma u logoru Jasenovac.

3 Milan Radanović, “‘Vaša pobjeda, naša osveta.’ Stradanje stanovništva općine Crkveni Bok 1943. i 1944.”, *Tragovi*, III, 2/2020, Zagreb, 2020., str. 73–144.

4 Hrvatski državni arhiv (dalje: HR-HDA), 306, fond Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Hrvatske (dalje: 306, ZKRZ), k. 33, Popis žrtava lišenih života za mjesto Krivaj Sunjski, 20. 9. 1946.

5 HR-HDA, 246, fond Zavod za kolonizaciju NDH, k. 79, Dopis općine Mošćenica Agrarno-pravnom odsjeku Kraljevske banske uprave u Zagrebu, 10. 12. 1937.

6 <https://www.jusp-jasenovac.hr/Default.aspx?sid=7618> (pristupljeno 15. 2. 2023.)

/ Povijesno-demografski pregled: Srbi u kotaru Petrinja u prvoj polovici 20. stoljeća

Kao što je navedeno, svibnja 1942. internirani su srpski stanovnici 12 naselja u istočnom dijelu kotara Petrinja. Riječ je o sedam naselja u općini Gradusa (Bestрма, Kinjačka, Brđani, Staro Selo, Vukoševac, Mala Paukova, Svinica), četiri naselja u općini Sunja (Petrinjeci, Četvrtkovac, Radonja Luka, Sunja) te jednom naselju u općini Mošćenica (Blinjski Kut). Srbi su bili većinsko stanovništvo u svim naseljima osim Sunje. U Blinjskom Kutu su bili nešto brojniji od skoro podjednako zastupljenih Hrvata, dok su u Četvrtkovcu Hrvati bili pet puta malobrojniji u odnosu na Srbe. U ostalim naseljima hrvatsko stanovništvo bilo je vrlo rijetko zastupljeno, tek u nekoliko domaćinstava.

Kako bi se izbjegla prostorna konfuzija, nužno je istaći da su u ovoj studiji naselja teritorijalno promatrana i imenovana onako kako su u međuraću kategorizirana i imenovana kao naseljena mjesta (sela). Predjugoslavenska i jugoslavenska socijalistička administracija, ali nerijetko i lokalni stanovnici, Brđane su vidjele kao dva sela (Brđani Cesta i Brđani Kosa), Četvrtkovac također kao dva sela (Četvrtkovac i Drljače), a Staro Selo kao tri sela (Staro Selo, Čakale i Trnjani). Nakon Drugog svjetskog rata ustalila se jedino podjela Četvrtkovca na Četvrtkovac i Drljače (danas je ustaljen pogrešan naziv: Drljača), dok je Bestрма podijeljena na Bestrmu i Blinjsku Gredu.

Zahvaljujući dosad nekorištenom crkvenom izvoru (popis pravoslavnih stanovnika Gornjokarlovačke eparhije Srpske pravoslavne crkve iz 1936.) moguće je steći predstavu o brojnosti srpskog stanovništva i broju srpskih domaćinstava u ovih 12 naselja uoči Drugoga svjetskog rata. Ovo je važan izvor s obzirom na to da 1941. nije proveden državni popis stanovništva. U slučaju Bestrme, Starog Sela i Četvrtkovca, crkveni podaci iz 1936. nisu ažurirani u odnosu na 1931., kada je proveden posljednji državni popis u Kraljevini Jugoslaviji. U slučaju Brđana i Svinice, nešto veća razlika broja stanovnika iz 1936. u odnosu na podatke iz popisa iz 1931. navodi na zaključak da su službeni podaci iz 1931. za neka sela nepotpuni. U tablici sam naveo i broj Srba po naseljima po popisima iz 1948. i 1953. (u ovisnosti koji rezultati popisa su dostupni), kako bi se usporedio broj Srba po naseljima iz prva dva poslijeratna popisa s brojem Srba iz crkvenog popisa iz 1936. Ukoliko uzmemo u obzir to da je 1941. u tim naseljima živio još veći broj Srba nego 1936. (pogotovo u tri sela za koja nemamo ažurirane podatke) te da je između 1945. i 1948., odnosno 1953.,

zabilježen stanoviti demografski priraštaj, demografski gubici tokom Drugoga svjetskog rata još više dolaze do izražaja.

Tablica 1. Zastupljenost Srba u 12 sela petrinjskog kotara na osnovu državnih popisa iz 1910., 1931., 1948. i 1953. te na osnovu crkvenog popisa iz 1936. Zvezdicom su obilježeni podaci koji nisu ažurirani.

Mjesto	% Srba 1910. ⁷	Ukupan broj stanovnika 1931. ⁸	Broj srpskih domova 1936. ⁹	Broj Srba 1936. ¹⁰	Broj Srba 1948. ¹¹	Broj Srba 1953. ¹²
Blinjski Kut	57,5	645	76	442	256	/
Bestрма	96,0	699	106	669*	/	441
Kinjačka	96,4	501	105	559	/	277
Brđani	99,6	682	126	826		525
Staro Selo	99,5	1063	168	1063*	878	/
Vukoševac	99,6	282	57	338	217	/
Petrinjci	94,5	405	82	411	/	243
Četvrtkovac Drljače	80,3 90,3	599 763	234	1089*	/ /	434 406
Mala Paukova	97,4	308	49	351	242	/
Svinica	98,6	1102	234	1202	870	/
Radonja Luka	100	198	42	228	169	/
Sunja	8,7	1296	61	338	/	213

7 *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. — 1991. po naseljima*, (pr. Jakov Gelo i dr.), Zagreb, 1998., str. V/2755–2807.

8 *Upravno, sudsko i crkveno razdjeljenje i imenik prebivališta Savske banovine po stanju od 1. maja 1937.*, (pr. Statistički ured u Zagrebu), Zagreb, 1937., str. 98–99. Iako je u naslovu navedeno da publikacija odražava stanje iz 1937., brojevi stanovnika koji se navode za sva naselja na području Savske banovine navedeni su na osnovu državnog popisa iz 1931. Objavljeni rezultati popisa iz 1931. ne pružaju podatke o vjerskoj strukturi (uvjetno rečeno i nacionalnoj strukturi) po naseljima, već samo po općinama. Jedini izuzetak su gradska naselja. Vidjeti: *Definitivni rezultati popisa stanovništva* od 31. marta 1931. godine, Knjiga II: Pristvo stanovništva po veroispovesti, Beograd, 1938.

9 HR-HDA, 675, fond Pravoslavna gornjokarlovačka eparhija Plaški (dalje: 675, PGKEP), k. 7, Popis pravoslavnog stanovništva Gornjokarlovačke eparhije po selima i parohijama, 1937.

10 HR-HDA, 675, PGKEP, k. 7, Popis pravoslavnog stanovništva Gornjokarlovačke eparhije po selima i parohijama, 1937.

11 *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880. — 1991. po naseljima*, (pr. Jakov Gelo i dr.), Zagreb, 1998., str. V/2755–2807.

12 Isto.

U ljeto 1941. ustaška vlast je izvršila protjerivanje u Srbiju manjeg dijela srpskog stanovništva petrinjskog kotara. Prema nepotpunim podacima, protjerano je preko 260 porodica s oko tisuću članova. Precizan broj protjeranih porodica i protjeranih osoba nije moguće utvrditi jer izvori za neka sela daju samo broj protjeranih obitelji. Najveći broj protjeranih živio je u gradu Petrinji te u etnički mješovitim selima u kojima su Srbi bili manje zastupljeni nego Hrvati (Nebojan, Glinska Poljana, Sunja). Blinjski Kut je bio jedino selo većinski naseljeno Srbima iz koga je protjeran veći broj obitelji (34 obitelji sa 141 članom). Razlog protjerivanja Srba iz Blinjskog Kuta bila je namjera ustaške vlasti da nasilno izmijeni etničku strukturu u tome etnički mješovitom selu. Međutim, nisu svi Srbi protjerani iz Blinjskog Kuta. Protjerano je oko trećine seoskih Srba. S obzirom na to da je najmanje polovica preostalih Srba iz toga sela internirana u logore naredne godine, protjerivanje u Srbiju mnogima je spasilo život. Realno je pretpostaviti da protjerivanje nije bilo stihijsko, odnosno da je ustaška vlast slijedila određenu logiku kada je vršila odabir obitelji koje treba protjerati (privrženost predratnom režimu i materijalni položaj). Najteže je ustanoviti zbog čega su neki imućniji i predratnom režimu lojalniji Srbi ubijeni 1941., a neki pošteđeni likvidacije i protjerani zajedno s obiteljima.

Tablica 2. Broj protjeranih srpskih porodica i broj protjeranih Srba u 12 sela petrinjskog kotara 1941. u komparaciji s brojem srpskih domova i Srba u istim naseljima 1936. Zvezdicom su obilježeni podaci koji nisu ažurirani.

Mjesto	Broj srpskih domova 1936.	Broj Srba 1936.	Broj protjeranih srpskih porodica 1941. ¹³	Broj protjeranih Srba 1941. ¹⁴
Blinjski Kut	76	442	34	141
Bestрма	106	669*	4	19
Kinjačka	105	559	1	7
Brdani	126	826	3	16
Staro Selo	168	1063*	6	13

13 HR-HDA, 1076, fond Ured za podržavljeni imetak NDH (dalje: 1076, Ponova), k. 1776, Popis izseljenih Srba po kotarima, [1941.]; Državni arhiv Srbije (dalje: G-2, DAS), G-2, Komesarijat za izbeglice i preseljenike (dalje: KIP), k. 11, 145/1941, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Lazara Čavića paroha vukoševačkog, Bagrdan, 10. 12. 1941.

14 HR-HDA, 1076, Ponova, k. 1776, Popis izseljenih Srba po kotarima, [1941.]; DAS, G-2, KIP, k. 11, 145/1941, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Lazara Čavića paroha vukoševačkog, Bagrdan, 10. 12. 1941.

Vukoševac	57	338	1	6
Petrinji	82	411	4	/
Četvrtkovac Drljače	234	1089*	10 18	/ /
Mala Paukova	49	351	0	0
Svinica	234	1202	0	0
Radonja Luka	42	228	2	8
Sunja	61	338	15	/

Da je protjerivanje mnogima spasilo život, svjedoči primjer obitelji Kepčija iz Blinjskog Kuta. Ljuba Kepčija i njeno dvoje djece, sedmogodišnji Branko i trogodišnja Milka, pušteni su iz privremenog sabirnog logora u Petrinji uoči deportacije uhapšenika za Srbiju, zbog bolesti Ljubine djece. Njen suprug je deportiran, dok su Ljuba i njena djeca nastavili živjeti na obiteljskom imanju u Blinjskom Kutu. Međutim, nije ih mimoišla svibanjska internacija 1942.¹⁵ Nitko od njih troje nije preživio internaciju. Ljuba i Milka izgubile su život u Staroj Gradiški, a Branko u Jastrebarskom.¹⁶

Na imanja protjeranih Srba ustaška vlast je naselila koloniste iz Hrvatskog zagorja, čime je nastojala pridobiti naklonost dijela siromašnih slojeva hrvatskog stanovništva. To se dogodilo i s imanjima trojice braće Jasić iz Bestrme (jedan od braće, Mirko Jasić, bio je seoski mlinar) te s imanjima Jovana Grubića i njegovog oca Save, iz istoga sela.

Na njihova imanja ustaše su naselile Zagorce, koji su u relativno kratko vreme upropastili gospodarstva koja su im bila poverena. Oni su oko godinu dana živeli kao kolonisti na srpskim imanjima i trošili gotovu hranu, a kada je toga nestalo, tada su se vratili otkud su i došli ponesavši sobom sve stvari od vrednosti iz srpskih kuća i oteravši svu stoku koju do tada nisu poklali.¹⁷

15 Slavko Borojević, *Po selima i šumama Jugoslavije*, Zagreb, 1986., str. 56–57. Vjerojatno najznačajniji jugoslavenski agronom, akademik Slavko Borojević, u ratu politički komesar 8. banij-ske brigade NOVJ, rodom iz Knezovljana, bio je brat Ljube Kepčije, koja se prije rata bila udala u Blinjski Kut.

16 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 32, Popis žrtava lišenih života za mjesto Blinjski Kut, 9. 8. 1946.

17 DAS, G-2, KIP, k. 11, 187/1943, Zapisnik od 1. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Milana Krnetića iz Bestrme. Napomena: ekavica je navedena u dokumentu, kao i u svim doku-

/ Iskustvo nasilja tokom prve ratne godine – “kad bi svi bili ustaše kao u Sunji danas bi trebali manje prekrštavati iz Jove na Ivu”

Kao i u svim dijelovima NDH, Srbi petrinjskog kotara bili su izloženi nasilju već u proljeće 1941. Tema ustaškog nasilja na lokalnoj razini tokom prve ratne godine nije historiografski obrađena, stoga ću se ograničiti na kraći pregled iskustva Srba u 12 sela petrinjskog kotara čija je povijest predmet ove studije.

Hapšenja Srba i malobrojnih komunista hrvatske i srpske nacionalnosti, isključivo odraslih muškaraca, u Petrinji i okolici započela su nekoliko dana nakon uspostavljanja ustaške vlasti, da bi početkom svibnja 1941. bila intenzivirana. Kada je riječ o stanovništvu naselja između Petrinje i Sunje, u prvim tjednima nakon prevrata najviše su stradali stanovnici Kinjačke i Brđana. Skupina od tridesetak naoružanih ustaša iz Sunje, Capraga i Siska te “još neobučeni u uniforme ustaše iz Blinjskog Kuta, domaći ljudi”, 4. svibnja 1941. lišila je slobode šestero stanovnika Kinjačke i Brđana. Uhapšeni su pravoslavni svećenik iz Brđana Lazar Čavić (paroh vukoševačke parohije sa sjedištem u Brđanima), Bogdan Vukobratović, željeznički činovnik iz Brđana, Petar Marjanović, sudski umirovljenik iz Brđana, Jovo Vujanić, financijski umirovljenik i starješina Sokola iz Kinjačke, njegova supruga Anka Vujanić, učiteljica u Kinjačkoj, i Stanko Jovičić, pješadijski narednik iz Kinjačke. O ovom događaju svjedočio je paroh Čavić.

Toga dana uveče puštaju učiteljicu i mene (ne znaju šta da rade s nama toga puta!), a ostalu četvoricu zadržavaju kod sebe, vodeći ih na “izložbu” u Gornje Komarevo, gdje su od zore zlostavljani u seoskom sokolskom domu, a potom iste noći pobijeni na zvjerski način kod Capraga.¹⁸

To su prvi poznati lokalni stanovnici koji su ubijeni u Drugom svjetskom ratu. Naredno hapšenje uslijedilo je 6. svibnja, kada je uhapšeno 11 stanovnika Kinjačke. Oni su internirani u logor Danica kod Koprivnice. Naredni zločin

mentima Komesarijata za izbeglice i preseljenike koji su citirani u ovom radu.

¹⁸ DAS, G-2, KIP, k. 11, 145/1941, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Lazara Čavića paroha vukoševačkog, Bagrdan, 10. 12. 1941. Svjedočenje jednog stanovnika Kinjačke predstavlja potvrdu tvrdnji paroha Čavića (DAS, G-2, KIP, k. 11, 196/1944, Zapisnik od 22. 1. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stojana Peškira iz Kinjačke).

uslijedio je 11. svibnja, kada su ustaše iz Siska uhapsili trojicu Srba, trgovaca stokom, dvojicu iz Blinjskog Kuta i jednog iz Kinjačke. Oni su odvedeni prema Capragu, gdje su ubijeni. U logoru Danica početkom srpnja 1941. bilo je zatočeno 26 stanovnika petrinjskog kotara, pretežno Srba. Jedan od njih je pušten iz Danice, a ostali su deportirani u logor u Gospiću. Za dvadeset i dvojicu se zna ili opravdano pretpostavlja da su ubijena na Velebitu u ljeto 1941. Među njima su bila osmorica Srba iz Kinjačke, uhapšena 6. svibnja. Ostala trojica su iz Gospića prebačena u novoformirani logor Jasenovac. Sva trojica su smrtno stradala prije svibanjske internacije 1942. (jedan u Jasenovcu, a dvojica u Staroj Gradiški). Oni su prvi stanovnici općine Gradusa stradali u jasenovačkoj skupini logora.¹⁹

U šumi Brezovica kod Siska, 21. lipnja 1941., ubijena su 32 muškarca srpske nacionalnosti (osam iz Petrinje, 12 iz Topuskog i 12 iz nekoliko banijskih sela) od strane zagrebačkih i petrinjskih ustaša. Zločin u Brezovici dogodio se samo dan prije formiranja Sisačkog partizanskog odreda, koje se pogrešno vezuje za Brezovicu. Ovaj zločin zahtijeva detaljnije istraživanje, no sačuvani izvori omogućavaju njegovu historizaciju.²⁰

Najmasovniji zločini nad Srbima na Baniji dogodili su se krajem srpnja i početkom kolovoza 1941. Stanovnici jugozapadnog dijela kotara Petrinja (naselja u općini Jabukovac) stradali su 25. srpnja 1941. i narednih dana u okviru masakra u Banskom Grabovcu. Iz četiri naselja u općini Jabukovac tamo je ubijeno blizu 80 srpskih muškaraca.²¹ U Banskom Grabovcu i okolici u isto

19 DAS, G-2, KIP, k. 11, 145/1941, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Lazara Čavića paroha vukoševačkog, Bagrdan, 10. 12. 1941.; DAS, G-2, KIP, k. 11, 169/1942, Zapisnik od 8. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stevana Musulina i Milana Price iz Kinjačke i Branka Vučkovića iz Velike Graduse; Zdravko Dizdar, *Logor Danica u Koprivnici 1941. — 1942.*, I–II, Koprivnica, 2017., str. I/450–451.

20 DAS, G-2, KIP, k. 11, 154/1942, Zapisnik od 2. 4. 1942. sastavljen pred KIP u Beogradu: Izjava Vase Dimitrašinovića iz Petrinje; DAS, G-2, KIP, k. 11, 46/1942, Zapisnik od 5. 1. 1942. sastavljen pred KIP u Beogradu: Izjava Julke Škare iz Topuskog; DAS, G-2, KIP, k. 11, 38/1942, Zapisnik od 18. 2. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Steve Jarčova iz Topuskog; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 336, Zh/22627–22647, Zapisnici pred Kotarskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Petrinji: Izjava Dragana Brkića, 12. 10. 1945.; Izjave Štefe Belčića i Jozefine Grubješić, 14. 10. 1945.; Izjava Ane Juzbašić, 22. 10. 1945.; Izjava Jandre Ivančana, 25. 10. 1945.; Izjave Vasilije i Danice Brkić, 26. 10. 1945.; Izjava Julike Meandžije, 26. 11. 1945.

21 Iz Mačkovog Sela je ubijeno 28, iz Tremušnjaka 27, iz Jabukovca 15, a iz Begovića osam mješтана (DAS, G-2, KIP, k. 11, 142/1941, Zapisnik od 20. 10. 1941. sastavljen pred KIP u Beogradu:

vrijeme ubijeno je više stotina srpskih muškaraca – stanovnika kotara Glina. Ovi zločini su svakako uznemirili i stanovnike naselja u jugoistočnom dijelu petrinjskog kotara. Ubrzo nakon toga dogodili su se zločini na području Sunje.

Ustaše iz Sunje i okolnih sela 4. kolovoza 1941. ubili su četrdesetak Srba s područja općine Sunja na lokaciji Mrcinište (mjesto gdje je zakopavana uginula stoka, na periferiji Sunje) te na obali Save kod sela Gradusa Posavska. Glavni inicijator tih zločina bio je ustaški tabornik za općinu Sunja, Stjepan Šestanović, muzikant iz Grede Sunjske. On je jedan od trojice pripadnika predratnog ustaškog pokreta s područja kotara Petrinja koji su tridesetih godina boravili u Italiji kao politički emigranti.²² Nedugo nakon tih zločina, Šestanović se u jednom pismu doglavlniku Mili Budaku, koga je poznao iz emigracije, pohvalio na sljedeći način: “Kada bi svi bili ustaše kao u Sunji danas bi trebali manje prekrštavati iz Jove na Ivu.”²³ Kada su partizani 2. studenog 1942. izvršili napad na Sunju, jedina kuća koju su zapalili bila je kuća tabornika Šestanovića. Tom prilikom su zarobili i likvidirali tabornikovog sina Ivana.²⁴ Ivan Šestanović je bio predvodnik u ubijanju lokalnih Srba u ljeto 1941. Stjepan Šestanović se kasnije priključio Poglavnikovom tjelesnom zdrugu, jedinici Ustaške vojnice koju su formirali prijeratni emigranti. Zarobljen je svibnja 1945. Komunističke vlasti su ga osudile na smrt. Javno je obješen u Sunji 24. srpnja 1945.²⁵ Zločini sunjskih ustaša u ljeto 1941. također nisu historiografski istraženi, zbog čega je nepoznato koliko je osoba ubijeno u tim okolnostima.

izjave Budimira Popovića iz Tremušnjaka i Branka Tadića iz Mačkovog Sela).

22 HR-HDA, 1549, fond Zbirka zapisa upravnih i vojnih vlasti NDH i NOP (dalje: 1549, ZIG), III-78/605–633, Spisak organizovanih ustaša koji se sada nalaze u Italiji, [1937.]; Bogdan Krizman, *Ante Pavelić i ustaše*, Zagreb, 1978., str. 570.

S područja Sunje potjecao je još jedan predratni ustaški emigrant. Riječ je o Mili Gašpareviću, stanovniku pretežno srpskog sela Mala Paukova. On se u proljeće 1941. vratio u rodno selo i sa sinom pristupio ustaškoj miliciji. Krajem godine preselio se u Sunju, na imanje jednoga protjeranog Srbina. “Ova dvojica, međutim, u našem selu nikog nisu ubili niti zlostavljali ma na koji način” (DAS, G-2, KIP, k. 11, 198/1944, Zapisnik od 23. 2. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Ljubana Šaponje iz Male Paukove).

23 HR-HDA, 1011, Osobni fond Budak Mile, k. 1, dok. br. 134, Pismo Stjepana Šestanovića Mili Budaku, Sunja, 11. 10. 1941.

24 HR-HDA, 1549, ZIG, II-38/323, Župski redarstveni upravitelj iz Petrinje gosp. Imper u 11:45 sati javlja Ravnateljstvu za javni red i sigurnost, 2. 11. 1942.

25 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257–38312, Kotarska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača (dalje: KKRZ) u Sunji: Izjava Dušana Bajića iz Četvrtkovca, 19. 2. 1946.

Izvori sugeriraju da je na lokalitetu Mrcinište ubijeno 16 stanovnika Drljača i 22 stanovnika Četvrtkovca. Sve žrtve su bili muškarci.²⁶

Ovaj slučaj izazvao je veliki strah među Srbima u Četvrtkovcu kao i cijeloj okolini. Srbi u Četvrtkovcu organizovali su odmah straže koje su budno pazile na svaki pokret ustaša, a pored toga uspostavili [su] i kontakt s nekolicinom čestitih Hrvata u Sunji, koji su uvek na vreme dojavljivali u selo šta ustaše nameravaju, kada i u kome pravcu idu, tako da posle spomenutog događaja Srbi više nisu bili na spavanju uhvaćeni i ubijani od ustaša. Kadgod su docnije ustaše dolazili u Četvrtkovac nisu zatekli u selu odraslije ljude i praznih ruku vraćali su se u Sunju.²⁷

Čini se da je ovaj oblik civilnog samoorganiziranja omogućio da Četvrtkovac i neka okolna sela 1942. ne stradaju u onoj mjeri u kojoj su stradali Kinjačka, Bestрма i Blinjski Kut.

Poput ostalih Srba u NDH, Srbi petrinjskog kotara iskusili su različite oblike diskriminacije i ponižavanja nedugo nakon uspostavljanja ustaške vlasti. Jedan od oblika masovnog uskraćivanja prava bila je vjerska diskriminacija. Pravoslavni vjerski život i javni vjerski obredi bili su zabranjeni nedugo nakon osnivanja NDH. Osim toga došlo je do progona pravoslavnog svećenstva. Sva četiri pravoslavna paroha s ovog područja bila su podvrgnuta teroru, a dvojica su likvidirana od strane ustaša. Ubijeni su Dane Babić, paroh iz Svinice, i Nikola Vučković, paroh iz Drljača. Paroh Lazar Čavić iz Brđana izbjegao je likvidaciju tako što skrivao nakon prvog hapšenja. On je ubrzo nakon ubojstva dvojice svećenika "uskočio u voz i prebacio se u Beograd".²⁸

26 DAS, G-2, KIP, k. 11, 141/1941, Zapisnik od 13. 8. 1941. sastavljen u kancelariji Izvanrednog komesarijata za izbeglice u Beogradu: Izjava Stevana Pojića iz Drljača; DAS, G-2, KIP, k. 11, 147/1942, Zapisnik od 26. 6. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Ilije Grubića iz Petrinjaca; DAS, G-2, KIP, k. 11, 197/1944, Zapisnik od 21. 2. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Steve Uzelca iz Četvrtkovca; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 690, Općinska komisija za utvrđivanje ratnih zločina (dalje: OKRZ) u Sunji: Izjave Anđe Pojić i Ljubana Vukotića iz Drljača, 21. 5. 1945.; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 690, OKRZ u Sunji: Izjava Ivana Lončara iz Sunje, 27. 5. 1945. Svjedok Pojić je utekao prilikom provođenja na stratište, svjedok Vukotić je preživio strijeljanje na Mrciništu, a svjedok Lončar je prisustvovao najmanje jednom strijeljanju na istoj lokaciji.

27 DAS, G-2, KIP, k. 11, 197/1944, Zapisnik od 21. 2. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Steve Uzelca iz Četvrtkovca.

28 DAS, G-2, KIP, k. 11, 145/1941, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Lazara Čavića

Ustaše su travnja 1941., prilikom oduzimanja oružja od lokalnih Srba, “vršili pretres crkava, tražeći oružje i municiju, ulazili u oltar pod oružjem i pod kapama, bacali putire po oltaru, noževima boli ikone uz najpogrdnije psovke”.²⁹ Istovremeno, u ljeto 1941. ustaška vlast je započela rušenje pravoslavnih crkava u petrinjskom kotaru. Među prvim pravoslavnim crkvama koje su porušene na Baniji bile su crkve u Vukoševcu, Drljačama, Četvrtkovcu, Brdanima, Kinjačkoj i Svinici (dijelom porušena), kao i velika gradska pravoslavna crkva u Petrinji.³⁰ Materijal od filijalne pravoslavne crkve Rođenja Presvete Bogorodice u Kinjačkoj, “koja je sagrađena od hrastovih brvana 1795. po parohijanima i popu Nikoli Galijašu, bez dozvoljenija crkvenih i milnerskih vlasti, predali su jednom Hrvat u iz sela Crnac kod Siska za štalu i obor za stoku”.³¹

Krajem 1941. i početkom 1942. pravoslavno stanovništvo u istočnom dijelu petrinjskog kotara (općine Mošćenica, Blinja, Gradusa i Sunja) bilo je prinuđeno da prihvati rimokatoličku vjeroispovijest.³² Prinudna konverzija je obuhvatila gotovo cjelokupno stanovništvo u 12 naselja. Starica Sofija Lazić iz Bestrme je odbila promijeniti vjeroispovijest navodno izjavivši da će “rađe umrijeti nego vjeru mijenjati”.³³ Mještani Četvrtkovca pružili su spontani, tihi otpor. U tome selu nije provedeno prevjeravanje, iako su obavljene pripre-

paroha vukoševačkog, Bagrdan, 10. 12. 1941.; DAS, G-2, KIP, k. 11, 169/1942, Zapisnik od 8. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stevana Musulina i Milana Price iz Kinjačke i Branka Vučkovića iz Velike Graduse.

U izvorima se navode različiti datumi stradanja sviničkog paroha Babića. Paroh Lazar Čavić navodi da se to dogodilo 17. 7. 1941., ali to ne može biti točno. Prema jednom ranijem svjedočenju, to se dogodilo već 16. 5. 1941. (DAS, G-2, KIP, k. 11, 134/1941, Izjava Milana Bajića iz Drljača, Šabac, 2. 7. 1941.).

- 29 DAS, G-2, KIP, k. 11, 158/1942, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Dušana Klipe paroha staroselskog i velikograduškog, Pančevo, 15. 5. 1942.
- 30 DAS, G-2, KIP, k. 11, 135/1941, Izjava Pavla Vraneševića iz Madžara, Orašac, 7. 12. 1941.; DAS, G-2, KIP, k. 11, 147/1942, Zapisnik od 26. 6. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Ilije Grubića iz Petrinjaca; DAS, G-2, KIP, k. 11, 185/1943, Zapisnik od 3. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Miloša Koljanina iz Petrinjaca.
- 31 DAS, G-2, KIP, k. 11, 158/1942, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Dušana Klipe paroha staroselskog i velikograduškog, Pančevo, 15. 5. 1942.
- 32 Filip Škiljan, “Vjerski prijelazi s pravoslavne na rimokatoličku i grkokatoličku vjeroispovijest (prekrštavanja) na području Zagrebačke nadbiskupije između 1941. i 1945.”, *Pokatoličavanje Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*, Zbornik radova, (ur. Milan Radanović), Zagreb, 2019., str. 135–140.
- 33 DAS, G-2, KIP, k. 11, 158/1942, Izvještaj Svetom arhijerejskom sinodu SPC jereja Dušana Klipe paroha staroselskog i velikograduškog, Pančevo, 15. 5. 1942.

me za njegovu realizaciju.³⁴ Srbi su u ostalim selima bili prinuđeni promijeniti vjeroispovijest nadajući se da će ih vjerski prijelaz poštedjeti nasilja.

U selima koja su udaljenija od pruge i ceste Sisak — Sunja, odnosno bliža partizanskim bazama na Šamarici, mještani su također bili samoorganizirani uslijed straha od upada ustaša. Jedina razlika u odnosu na sela bliža Sunji i Komarevu bio je kontakt sa šamaričkim partizanima, koji je uspostavljen krajem 1941. Koliki je bio intenzitet te interakcije i što je ona sve podrazumijevala, nije dovoljno poznato. Čini se da je jedina naoružana skupina krajem 1941. postojala u Svinici. U tom selu bilo je naoružano dvadesetak mještana. Oni su bili organizirani od strane nekolicine seoskih komunista.³⁵ Postojanje te grupe pospješilo je evakuaciju mještana na Šamaricu krajem svibnja 1942.

Prvo poznato paljenje većeg broja kuća u nekom od 12 sela dogodilo se 7. siječnja 1942., kada su pripadnici oružanih snaga NDH spalili 20 kuća u Starom Selu. Dio mještana Starog Sela uoči upada ustaša i domobrana sklonio se u Komogovinu, koja je bila pod povremenom kontrolom partizana.³⁶ “Povod za paljenje sela bio je taj što je u istom selu poginulo u borbi s partizanima šest hrvatskih žandara.”³⁷

Istog dana, na pravoslavni Božić, 7. siječnja 1942., po presudi Pokretnog prijekog suda iz Zagreba, na pravoslavnom groblju u Petrinji pripadnici redarstva strijeljali su 46 muškaraca srpske nacionalnosti iz Komogovine (kotar Hrvatska Kostajnica), Jošavice i Moštanice (kotar Petrinja). Strijeljani stanovnici tih naselja uhapšeni su 30. listopada 1941. zbog davanja utočišta i hrane partizanima. Najveći broj strijeljanih (36) bili su stanovnici Komogovine. Bio je to najmasovniji zločin počinjen u gradu Petrinji od početka rata.³⁸

34 DAS, G-2, KIP, k. 11, 197/1944, Zapisnik od 21. 2. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Steve Uzelca iz Četvrtkovca.

35 Ljuban Đurić, *Banijski partizanski odredi*, Beograd, 1988., str. 48, 65.

36 DAS, G-2, KIP, k. 11, 170/1942, Zapisnik od 1. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Nikole Novakovića iz Velike Graduse i Petra Musulina iz Kinjačke.

37 DAS, G-2, KIP, k. 11, 196/1944, Zapisnik od 29. 1. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stojana Peškira iz Kinjačke.

38 DAS, G-2, k. 11, 161/1942, Zapisnik od 10. 2. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Rade Koraća iz Slane; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 163, Zh/2751, Komisija za ispitivanje ratnih zločina općine Mečenčani: Izjava Grozdane Dabić iz Komogovine, 17. 12. 1944.; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 163, Zh/2751, Spisak lica iz sela Komogovine koji su pobijeni u Petrinji 7. 1. 1942., [XII, 1944.]; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 133, Zh/17699, KKRZ u Petrinji: Izjava Ivana Šubića iz Župića, 9. 1. 1946.; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 133, Zh/17699, KKRZ u Petrinji: Izjava Adama Nikolića iz Petrinje, 18. 1. 1946.; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 133, Zh/17699, KKRZ u Petrinji: Izjava Ivana Ta-

Snage 1. domobranskog zbora su od 21. do 29. siječnja 1942. u istočnom i jugoistočnom dijelu petrinjskog kotara vršile akciju "čišćenja" od manjih dijelova Banijskog partizanskog odreda koji su povremeno boravili na tom području. U akciji su, osim vojnih, odnosno domobranskih, bile angažirane i snage žandarmerije (oružništvo). Trećeg dana akcije u "čišćenje" se uključio 1. odred Petrinjskog zdruga 1. domobranskog zbora, koji je bio pod komandom pukovnika Ivana Mraka, nakon čega je akcija poprimila nasilan karakter. "Odred pukovnika Mraka" je 24. siječnja zapalio Žiliće, zaselak sela Jošavice. Ista jedinica je 26. siječnja zapalila Komogovinu, selo smješteno na međi kostajničkog i petrinjskog kotara, pri čemu je uhvaćen nepoznat broj mještana. Tri dana nakon toga, 29. siječnja, pripadnici 2. bojne kombinirane oružničke pukovnije upali su u Svinicu, najveće i najmnogoljudnije srpsko selo u petrinjskom kotaru, te zapalili zaselak Rakovac. "Desna kolona imala je otpora kod Rakovca, selo je evakuirano i potom upaljeno."³⁹ Rakovac je istočni dio Svinice koga od susjednog sela Donji Hrastovac i željezničke stanice u tome selu dijeli rijeka Sunja. Paljenje Rakovca i njegovo "evakuiranje" bili su odmazda za napad partizana na željezničku stanicu u Hrastovcu. Citirani domobranski izvor ne navodi što se dogodilo s mještanima. Na osnovu jednog poslijeratnog svjedočenja znamo da su oružnici toga dana u Svinici uhvatili 82 osobe, bez obzira na uzrast i spol. Pohvatani seljani su odvedeni u zatvor u Petrinju, odakle su žene i djeca pušteni nakon mjesec dana, a muškarci su krajem svibnja 1942. prebačeni u Staru Gradišku. Radno sposobni muškarci su iz Stare Gradiške dalje internirani u Njemačku, na prinudni rad. Oni su svi preživjeli rat. Ostali muškarci, napose stariji i bolesni, pobijeni su u Staroj Gradiški. Oružnici su 29. siječnja 1942. spalili 67 kuća u Svinici.⁴⁰ Odvođenje sviničkih muškaraca iz zatvora u Petrinju u logor vremenski se preklapa sa svibanjskom internacijom te se može smatrati njenim dijelom. Hvatanje žena i djece u Svinici i njihovo povođenje u Petrinju predstavlja prvi primjer internacije, makar privremene, žena i djece s područja koje je predmet istraživanja.

bačeka iz Petrinje, 8. 2. 1946.; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 133, Zh/17699, KKRZ u Petrinji: Izjava Petra Peškira iz Moštance, 17. 5. 1946.

39 *Zbornik NOR-a*, V/3, Beograd, 1952, dok. 148, str. 480: Operacijski dnevnik 1. domobranskog zbora za siječanj 1942.

40 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Jovana Miloradića iz Svinice, 8. 5. 1946.

Ponovni upad oružanih snaga NDH u Staro Selo dogodio se 8. ožujka 1942. Zajedno sa stotinjak domobrana Petrinjskog zdruga ("Mrakova vojska") u selo je upalo desetak ustaša iz Madžara i okolnih sela. Uhapšeno je devet muškaraca i dvije žene. Uhapšeni mještani su odvedeni u Petrinju. Žene su nakon tri tjedna puštene iz zatvora, a muškarci su u petrinjskom zatvoru boravili blizu 80 dana. Krajem svibnja prebačeni su u logor Stara Gradiška. Njihova internacija se stoga može smatrati dijelom svibanjske internacije. Jedan od pripadnika te grupe, Ilija Vranešević iz zaselka Trnjani, krajem lipnja 1942. interniran je u Njemačku na prinudni rad, dok su osmorica njegovih sumještana usmrćena u Staroj Gradiški.⁴¹

Na području petrinjskog kotara sve do svibanjske internacije 1942. nije bilo trajnog zadržavanja u zatočeništvu većeg broja žena i djece srpske nacionalnosti. Masovne likvidacije žena i djece također nisu zabilježene do internacije u logor Stara Gradiška u drugoj polovici svibnja 1942. i njihove likvidacije u tom logoru. Dotad su na području kotara ubijani gotovo isključivo punoljetni srpski muškarci, za razliku od dva susjedna banijska kotara (kotar Glina i kotar Dvor). Petrinjski kotar se izdvaja u odnosu na ostale kotare na Baniji po najmanjem broju ubijenih muškaraca srpske nacionalnosti do proljeća 1942. To se donekle može reći i za kostajnički kotar, gdje su likvidacije odraslih srpskih muškaraca vršene u većoj mjeri nego u petrinjskom kotaru, iako mnogo manje nego u dvorskom i, pogotovo, glinskom kotaru. Na području kotara Glina do kraja siječnja 1942. u genocidnim masakrima ubijeno je najmanje 2275 osoba srpske nacionalnosti.⁴² Prve masovne likvidacije žena i djece srpske nacionalnosti na Baniji zabilježene su u jesen 1941. na području glinskog te početkom 1942. na području dvorskog kotara.⁴³ Takvi genocidni masakri (neselektivna ubijanja s namjerom uništenja što većeg broja osoba zbog njihove etničke pripadnosti) u Bosanskoj krajini, osobito u Cazinskoj krajini, te na Kordunu, za-

41 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257–38312, KKRZ u Sunji: Izjava Ilije Vraneševića iz Trnjana (Staro Selo), 7. 6. 1946.

42 *Glina 1941. Tragedije i traume u pamćenju i zaboravu* (dalje: *Glina 1941.*), Zbornik znanstvenih radova s međunarodnim sudjelovanjem, (ur. Drago Roksandić i dr.), Zagreb, 2022., str. 901–921.

43 *Zločini na jugoslovenskim prostorima u Prvom i Drugom svetskom ratu*, Zbornik dokumenata, Knjiga 1: Zločini Nezavisne Države Hrvatske 1941. (dalje: *Zločini NDH*), (ur. Slavko Vukčević), Beograd, 1993., dok. 366, str. 920–923; Izvještaj zapovjedništva Oružničkog krila Petrinja, 22. 12. 1942.; Филип Шкиљан, "Страдања становништва котара Двор на Уни у Другом свјетском рату", *Новомученици: Полиперспектива V*, Зборник радова, (ур. еп. Јован Ђулибрк, Стефан Радојковић), Београд, 2021., стр. 82.

počinju krajem srpnja i kulminiraju početkom kolovoza 1941. U Lici su takvi zločini započeli još ranije – početkom srpnja 1941. Ustaška vlast je tokom ovog najmasovnijeg vala zločina pokušala uništiti što veći broj Srba u dijelovima NDH južno od Save koji su bili najkompaktnije naseljeni Srbima i najudaljeniji od velikih gradova, političkih centara i vojnih garnizona, kako se na tome području ne bi stekli uvjeti za organizirani otpor. Kada se ustanički pokret u proljeće 1942. proširio i u dijelove Banije koji su 1941. bili manje zahvaćeni partizanskim ustankom, ustaška vlast se pobojala da će se Srbi u selima koja su smještena u relativnoj blizini političkih i vojnih sjedišta, poput Petrinje i Siska, priključiti ustanicima i odmetnuti u šumu kojom vladaju partizani. Kako se to ne bi dogodilo, na tome području uslijedile su racije po selima i interniranje mještana u logore. Moja pretpostavka je da je vrh represivnog ustaškog aparata u Zagrebu odlučio da internira i uništi što veći broj Srba s petrinjskog područja prije nego što lokalno stanovništvo potencijalno potpadne pod partizanski utjecaj ili migrira na partizansku teritoriju.

/ Tko i zašto je donio odluku o internaciji – “sabirni i radni logor u Jasenovcu može primiti neograničeni broj zatočenika”

Prije nego što dokažem da je naređenje o internaciji posljedica namjere ustaškog rukovodstva da izvrši eliminaciju što većeg broja Srba na prostoru Velike župe Gora, nastojat ću dokazati da internacija nije bila posljedica napada partizana na prugu Sisak — Sunja.

Povjesničar Nikica Barić iznio je tvrdnju da je internacija srpskog življa s područja petrinjskog kotara svibnja 1942. provedena “zbog učestalih napada partizana na željezničku prugu između Siska i Sunje”.⁴⁴ Moje istraživanje navodi na zaključak da to nije bio razlog, ali ni povod internacije. Barić svoju tvrdnju zasniva na jednom njemačkom dokumentu. Riječ je o izvještaju njemačke transportne komande iz Zagreba od 5. lipnja 1942., koji se odnosi na sabotaže na željeznici u NDH tokom svibnja 1942. U izvještaju se navodi da je

44 Nikica Barić, “Masovne deportacije”, str. 448–449. Barić u pregledu internacija srpskog stanovništva s područja Velike župe Gora tokom 1942. ne navodi interniranje stanovnika šest sela glinskog kotara, koji su internirani svibnja 1942., kada i stanovnici 12 sela petrinjskog kotara.

“željeznička stanica Blinjski Kut na glavnoj željezničkoj pruzi bila više puta cilj napada”, stoga su “Hrvati pokušali da raščiste situaciju evakuacijom šest sela koja se nalaze u okolini Blinjskog Kuta”.⁴⁵

U historiografiji je odavno ukazano na značaj pruge Prijedor — Bosanski Novi — Hrvatska Kostajnica — Sunja — Sisak, za transport željezne rude iz rudnika Ljubija u Njemačku. Dionica pruge od Sunje prema Sisku prolazi pokraj srpskih sela Petrinjci, Brđani, Kinjačka i etnički mješovitog sela Blinjski Kut. Prva partizanska diverzija na pruzi Sisak — Sunja, upravo kod Blinjskog Kuta, dogodila se 1. rujna 1941. Nadležna komanda Wehrmachta je nakon diverzije zatražila od vlasti NDH da “poduzmu osobito drastične mjere odmazde”. Povjesničarka Sanela Schmid navodi da je “zahtijevajući odmazdu, Wehrmacht izazivao još veće nasilje. Istovremeno su ustaše dobile potpunu slobodu: sve su daljnje masakre mogli opravdavati politikom osvete.”⁴⁶ Ipak, u Blinjskom Kutu i okolnim selima tada nije došlo do odmazde.

Blizina željezničke pruge pokazala se kobnom po stanovnike srpskih naselja na Baniji već krajem srpnja i početkom kolovoza 1941. U historiografiji je konstatirano da su *prostorne logike* eliminacije Srba na Baniji u proljeće i ljeto 1941. igrale važnu ulogu u donošenju odluka koja srpska naselja će biti određena za likvidaciju.⁴⁷ U tom razdoblju najviše je stradala srpska populacija upravo u naseljima uz prugu Karlovac — Vojnić — Vrginmost — Topusko — Glina — Petrinja ili neposredno u blizini te pruge, bez obzira na to da li su naselja koja su bila izložena teroru bila pod kontrolom ustanika ili ne. Zapravo, najčešće nisu bila pod kontrolom ustanika. Masovni zločin u Banskom Grabovcu, selu smještenom na pruzi između Gline i Petrinje, iako potaknut akcijom male ustaničke grupe u tome selu, dogodio se neposredno prije početka masovnog ustanka na Baniji i bio je jedan od presudnih događaja koji su potakli ustanak Srba u glinskom kotaru. U tome selu je 25. srpnja 1941. ubijeno, kako navodi jedan izvještaj oružništva NDH, “nekoliko stotina osoba” iz tog i petnaestak okolnih sela.⁴⁸

45 *Zbornik NOR-a*, XII/2, Beograd, 1979., dok. 86, str. 465; Izveštaj transportne komande Zagreb od 5. 6. 1942.

46 Sanela Schmid, “Nijemci i Talijani kao čimbenici agresije u njihovim interesnim zonama s posebnim osvrtom na područja Gline i Vrginmosta”, *Glina 1941.*, str. 469.

47 Drago Roksanđić, “Nezavisna Država Hrvatska u kotarima Glina i Vrginmost (travanj 1941. — siječanj 1942.): prostorne i vremenske logike nasilja”, u: Drago Roksanđić, *Historiografija u tranziciji*, Zagreb, 2018., str. 161–201.

48 *Zločini NDH*, dok. 155, str. 380–384; Zapovjedništvo 1. hrvatske oružničke pukovnije Vrhovnom oružničkom zapovjedništvu, 30. 7. 1941.; Milan Koljanin, “Glina 1941: paradigma politike

Međutim, željeznička veza između Siska i Prijedora nije funkcionirala u vrijeme kada su partizani 10. svibnja 1942., negdje između Blinjskog Kuta i Petrinjaca, podmetnuli eksplozivnu napravu na željezničku prugu. Uostalom, ta diverzija bila je neuspješna jer do eksplozije nije došlo.⁴⁹ Željeznička veza između Siska i Prijedora nije bila u funkciji jer su partizani 8. svibnja uspjeli minirati vijadukt na pruzi između Volinje i Hrvatske Kostajnice, dug 52 metra. Time je kroz nekoliko mjeseci bio prekinut željeznički promet između Sunje i Prijedora.⁵⁰ Bila je to najznačajnija partizanska diverzija na Baniji od početka rata. Ona nije prouzročila represalije nad stanovništvom u najbližim naseljima.

Partizani su zauzeli Prijedor 16. svibnja 1942. – istoga dana kada su ustaše i domobrani započeli raciju u Blinjskom Kutu, Brđanima, Kinjačkoj i Bestrmi. Dakle, prekid pruge prema Prijedoru nije mogao biti razlog za internaciju jer je ta pruga bila prekinuta već nekoliko dana, daleko od navedenih sela. S druge strane, očekivani pad Prijedora i drugi uspjesi partizana mogli su psihološki utjecati na ustaški vrh i potaći radikalizaciju odnosa prema Srbima tamo gdje su oni bili nezaštićeni i gdje civilni način života nije značajno ili nije uopće poprimio formu zbjega. Sela između Siska i Sunje bila su upravo takva mjesta – nezaštićena naselja u kojima je još uvijek postojao privid civilnog života, ma koliko taj život bio obilježen strahom, strepnjom i terorom.

Mjesečni pregled događaja na području Velike župe Gora za svibanj 1942., sastavljen od strane zapovjedništva Župske redarstvene oblasti u Petrinji, upućen najznačajnijim adresatima represivnog aparata NDH, predstavlja ključni izvor za sagledavanje glavnog uzroka racije i glavnog razloga internacije provedenih u 12 sela petrinjskog kotara i šest sela glinskog kotara u drugoj polovici svibnja 1942.

Na području ove Župske redarstvene oblasti pogoršale su se sigurnostne prilike pa je na osnovu ovoga na sastanku održanom pod predsjedništvom Događnika Vojskovođe [Slavka Kvaternika] zaključeno da se pristupi nužnim preventivnim mjerama na području cijele Velike župe Gora pa su zaklju-

uništenja Srba u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj”, *Glina* 1941., str. 210–211.

49 Vojni arhiv Ministarstva odbrane Srbije (dalje: VAS), fond Nezavisna Država Hrvatska (dalje: NDH), k. 146, f. 3, d. 24, Zapovjedništvo 1. oružničke pukovnije, Predmet: Doglasno izvješće za prvu polovicu mjeseca svibnja 1942., Sisak, 18. 5. 1942.

50 VAS, NDH, k. 10, f. 1, d. 8, Ministarstvo Hrvatskog domobranstva (Glavni stožer – Odsjek za šifru), Brzojavka br. 641 primljena 8. svibnja 1942.

čene ove mjere: 1) evakuirati sve pravoslavno žiteljstvo bilo ono pravoslavno ili pravoslavni prelaznici na rimokatoličku vjeru[;] 2) sve uhićenike pravoslavne vjere iz zatvora upravnih oblasti uputiti bez propisanoga postupka u sabirni logor Jasenovac odnosno Staru Gradišku. U provedbi ovih mjera vojska čisti odnosno iseljava na području kotara Glina i Petrinja pravoslavce... [P]rema podatcima kojima raspolaže Hrvatski ustaški stožer u Petrinji do danas iseljeno je više od 3000 osoba.⁵¹

Namjera ustaškog rukovodstva da na širem području Velike župe Gora bude izvršena eliminacija srpskog stanovništva bila je glavni uzrok racije u selima petrinjskog i glinskog kotara i predstavljala je glavni razlog interniranja lokalnog srpskog stanovništva. U citiranom izvoru racija je opisana tako što je navedeno da “vojska čisti odnosno iseljava” srpske civile (“pravoslavci”), a za odvođenje u logore upotrijebljen je eufemizam “evakuirati”. Internacija je pravdana “nužnim preventivnim mjerama”, pri čemu se očigledno mislilo na preventivne mjere protiv partizana, usprkos tome što su civili podvrgnuti internaciji bili mirni i lojalni. O namjeri eliminacije Srba s navedenog područja, tako što će im se trag izgubiti u logorima, svjedoči plan da u logore budu odvedeni i Srbi koji su prethodnih mjeseci boravili u zatvorima “upravnih oblasti”. Neka prethodna hapšenja povremeno su podrazumijevala puštanje na slobodu dijela uhapšenih srpskih muškaraca iz zatvora u Petrinji. Žene i djeca su najčešće puštani nakon kraćeg zadržavanja u zatvoru. Primjera radi, 17. travnja 1942. iz zatvora u Petrinji puštena su sedmorica srpskih muškaraca iz Bijelnika. Oni su uhapšeni krajem 1941. od strane oružnika, prilikom “čišćenja terena”.⁵² Srpski muškarci iz Svinice i Starog Sela, koji su početkom 1942. uhapšeni i odvedeni u zatvor u Petrinji, nisu bili te sreće. Oni su u drugoj polovici svibnja 1942. internirani u Jasenovac i Staru Gradišku, gdje je većina usmrćena, o

51 HR-HDA, 1549, ZIG, II-31/1501-1504, Izvještaj Župske redarstvene oblasti u Petrinji Ministarstvu unutarnjih poslova i Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, Predmet: Izvješće o položaju do 30. svibnja 1942. U izvještaju se navode imena sela koja su bila izložena internaciji.

52 HR-HDA, 223, fond Ministarstvo unutarnjih poslova NDH (dalje: 223, MUP NDH), k. 45, Molba za puštanje na slobodu sedmorice zatočenika zatvora Kotarske oblasti u Petrinji upućena Predsjedništvu vlade NDH, 1. 4. 1942.; HR-HDA, 223, MUP NDH, k. 45, Dopis Kotarske oblasti u Petrinji Ministarstvu unutarnjih poslova NDH, 29. 4. 1942.

čemu je bilo riječi u prethodnom poglavlju. Tokom travnja 1942. domobranci i oružnici su u više navrata krstarili srpskim selima petrinjskog kotara, uključujući i sela čiji stanovnici su pohvatani i internirani u drugoj polovici svibnja (Kinjačka, Bestрма, Staro Selo).⁵³ Međutim, te akcije nisu podrazumijevale provođenje represivnih mjera prema stanovništvu, pogotovo nisu podrazumijevale hapšenje i interniranje mještana, naročito ne svih mještana zatečenih u naseljima u kojima bi pripadnici oružanih snaga NDH vršili pretres i potragu za partizanima. To bitno odudara od prakse oružanih snaga NDH u drugoj polovici svibnja. Korišteni izvori ne pružaju jasan odgovor na pitanje zašto je glavnokomandujući oružanih snaga NDH najednom odlučio da snage pod njegovim zapovjedništvom započnu racije u istim selima u kojima su se prethodnog mjeseca bitno drugačije odnosile prema mještanima, pri čemu je odnos velike većine mještana prema vlastima ostao nepromijenjen. Lokalni Srbi su i dalje imali pretežno trpeljiv i lojalan odnos prema vlastima NDH.

Još jedan izvor nastao djelatnošću organa Velike župe Gora potvrđuje da je vojskovođa (maršal) Slavko Kvaternik bio involviran u donošenje odluke o internaciji.

Po nalogu Vojskovođe da se jednom stane toj bandi na kraj naređena je evakuacija sela: Blinjski Kut, Kinjačka, Bestрма, kao i Brđani, staro i mlado, muško i žensko, bez ikakove osobe da u ovome selu ostane na životu. Po dogovoru izaslanika Ustaške nadzorne službe tokom današnjeg dana vrši se evakuacija.⁵⁴

U citiranom izvještaju Nikole Ikice, stožernika Hrvatskog ustaškog stožera za Veliku župu Gora, odnosno glavnog čovjeka ustaške organizacije u toj velikoj župi, jasno se aludira da je cilj internacije bila eliminacija srpskog stanovništva iz navedenih sela ("bez ikakove osobe da u ovome selu ostane na životu"). To se ne odnosi samo na stanovnike četiri navedena sela petrinjskog kotara, već na stanovnike svih 18 sela petrinjskog i glinskog kotara koja su u drugoj polovici svibnja 1942. bila obuhvaćena internacijom.

Dva citirana dokumenta NDH predstavljaju ključne izvore koji opovrgavaju teze dijela hrvatske historiografije o ulozi Slavka Kvaternika u provo-

53 VAS, NDH, k. 53, f. 1, d. 4, Opća bojna relacija 1. domobranskog sbona za mjesec travanj 1942.

54 HR-HDA, 1549, ZIG NDH, VI-1/905: Izvještaj Hrvatskog ustaškog stožera iz Petrinje Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, 16. 5. 1942.

đenju državnog nasilja prema Srbima, kao što predstavljaju i ključne izvore koji ukazuju da je i vojskovođa Kvaternik igrao ulogu u provođenju genocida nad Srbima u NDH. Ovi izvori demantiraju ocjenu po kojoj "Kvaternik nije očitovao ekstremne oblike političkog nacionalizma", odnosno ocjenu po kojoj Kvaternik "nije bio antisrbin" (Nada Kisić Kolanović). Ista povjesničarka navodi da Slavko Kvaternik "nije vjerovao u terorizam ni u nužnost da se politički protivnik i fizički uništi".⁵⁵ Vojskovođa Kvaternik je nesumnjivo podržavao politiku terora i politiku eliminacije Srba, što se očituje na primjeru kome je posvećena ova studija. On je nesumnjivo znao da vojska pod njegovim zapovjedništvom učestvuje u internacijama Srba u mnogim dijelovima NDH.⁵⁶ Srpski civili koji su svibnja 1942. odvedeni u logore bili su osuđeni na uništenje, iako nisu bili politički i vojno organizirani protiv NDH. To se pogotovo odnosi na internirane žene, starce i djecu. Vrijedi spomenuti da je Slavko Kvaternik jedno vrijeme živio u Petrinji, gdje je imao imanje.⁵⁷ Još jedan Petrinjac, general Rumler, bio je vinovnik svibanjske internacije na području petrinjskog kotara. O njemu će biti više riječi u nastavku. U svakom slučaju, dvojica protagonista svibanjske internacije s najvišim vojnim činovima bili su stanovnici Petrinje. Obojica su znala što će se dogoditi srpskim seljacima nakon što vojska pod njihovim zapovjedništvom izvrši raciju u selima nedaleko od grada u kome su prije rata sretali mještane istih sela.

O sastanku održanom pod predsjedavanjem vojskovođe Slavka Kvaternika, na kome je donijeta odluka o interniranju srpskih civila s područja Velike župe Gora, ne znamo skoro ništa. Štoviše, taj sastanak je ostao potpuno nepoznat u historiografiji.⁵⁸ Ne znamo kada je održan niti tko mu je prisustvovao.

55 Nada Kisić Kolanović, "Drama vojskovođe Slavka Kvaternika", *Časopis za suvremenu povijest*, Vol. 28, No. 3, Zagreb, 1996., str. 338; Nada Kisić Kolanović, *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*, Zagreb, 1997., str. 43. Slična ocjena je navedena u biografskom leksikonu *Tko je tko u NDH* (Slaven Ravlić, "Slavko Kvaternik", *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941. — 1945.*, (ur. Zdravko Dizdar i dr.), Zagreb, 1997., str. 227.).

56 Uloga Hrvatskog domobranstva u hvatanju srpskih civila, koji su potom internirani u logore Jasenovac i Stara Gradiška, tek onedavno je predmet iscrpnijih historiografskih istraživanja. Vidjeti: Nikica Barić, "Masovne deportacije", str. 441, 443–446, 449, 454, 456, 464; Milan Radanović, "Participacija 4. gorskog zdruga Domobranstva NDH u ratnim zločinima u Slavoniji 1942. — 1943. godine", *Zbornik Janković*, Vol. IV, No. 4, Daruvar, 2019., str. 390–434.

57 DAS, G-2, KIP, k. 11, 154/1942, Zapisnik od 2. 4. 1942. sastavljen pred KIP u Beogradu: Izjava Vase Dimitrašinića iz Petrinje.

58 Ne iznenađuje što Slavko Kvaternik u svojim zapisima prešućuje ovaj sastanak, kao što ne iznenađuje što u kratkom pregledu državnoga nasilja nad Srbima na teritoriji NDH ne spo-

Logično je pretpostaviti da je sastanak održan najkasnije 15. svibnja. Također je logično pretpostaviti da mu je prisustvovao Eugen Kvaternik.

Slavko Kvaternik, nositelj najvišeg čina u okviru oružanih snaga NDH, bio je otac šefa Ravnateljstva za javni red i sigurnost i šefa Ustaške nadzorne službe (UNS), Eugena Kvaternika, ključne osobe represivnog aparata NDH. Logično je pretpostaviti da su otac i sin imali neposrednu komunikaciju te da su se mogli usuglasiti oko angažiranja Hrvatskog domobranstva u planiranoj raciji na Baniji. Vojskovođa Kvaternik je naredio aktiviranje domobranskih postrojbi za učešće u raciji, ali on nije mogao koordinirati i voditi akciju koja je imala policijski karakter i koja je uključivala ne samo hapšenje već i deportaciju u logore. Stoga je u akciji morao učestvovati netko iz UNS-a, odnosno netko iz represivnog aparata podređenog neposredno Eugenu Kvaterniku. O prisustvu izaslanika UNS-a govori citirani izvještaj stožernika Ikice.

O Eugenu Kvaterniku kao jednoj od glavnih ličnosti (nerijetko – glavnoj ličnosti) u donošenju odluka ili naređenja o internaciji srpskih civila svjedoči nekoliko dokumenata nastalih nedugo prije svibanjske internacije na području Velike župe Gora.

Eugen Kvaternik je 22. ožujka 1942. uputio telegram satniku Vjekoslavu Luburiću u Jasenovac. Ovaj dosad nekoristeni izvor sadrži samo jednu rečenicu: "Izvolite polagano i u etapama pristupiti evakuaciji Srba u Mlaci."⁵⁹ Riječ je o jasnom dokazu da je Eugen Kvaternik naređivao internacije cjelokupnog stanovništva nekog naselja. Namjera ovakvih internacija bila je uništenje mjesnog stanovništva u okviru šire prakse genocida nad Srbima u NDH. Stanovništvo Mlake, sela u općini Jasenovac, internirano je u logor Jasenovac 14. — 15. travnja 1942.⁶⁰ Internaciju je provela ustaška posada iz Jasenovca, koja je bila pod neposrednom kontrolom satnika Vjekoslava Luburića, šefa Ureda III UNS-a (ured zadužen za koncentracijske logore). Luburić je, osim zaduženja vezanog za nadzor i organizaciju logora, bio glavni operativac UNS-a na teritoriji NDH. Internacija mještana Mlake bila je prvi primjer internacije većine stanovnika nekog naselja u jasenovački logor. Takva praksa postala je

minje područje petrinjskog kotara i svibanjsku internaciju. Usporediti: Nada Kisić Kolanović, *Vojskovođa i politika*, str. 226–228.

59 HR-HDA, 1549, ZIG NDH, I-69/357, Državna brzojavka ustaškog nadzornog zapovjednika Eugena Kvaternika [Vjekoslavu] Luburiću, 22. 3. [1942].

60 Mile Dragić, *Tragedija sela Mlake i Jablanca u toku Drugog svjetskog rata*, Novska, 1989., str. 49–60.

uobičajena tokom narednih mjeseci. Zapravo, uobičajila se već tokom narednog mjeseca. Izvori poput ovog, u kojima ključne ličnosti represivnog aparata NDH naređuju upad oružanih snaga NDH u neko srpsko naselje i internaciju mještana – vrlo su rijetko sačuvani. Citirani Kvaternikov telegram Luburiću ne bi bio sačuvan (jer je arhiva logora Jasenovac sukcesivno uništavana od strane logorske uprave) da isti telegram nije prosljeđen na znanje i Uredu I UNS-a u Zagrebu. Osim toga slična naređenja su upućivana i telefonskim putem te usmeno. O svjesnoj namjeri izostavljanja pisanih tragova svjedoči činjenica da nema Luburićevih izvještaja višim instancama o tome kako su protekle pojedine internacije. Niti su takvi događaji fotografirani od strane onih koji su bili zaduženi za njihovo provođenje.

Partizani su 22. travnja 1942. napali Bosansku Dubicu, prodrli u nasele, ali nisu uspjeli zauzeti grad, nakon čega su se povukli u Knešpolje. Iako gradski Srbi, kojih je tada preostalo “nekih 35 — 40 obitelji u kojima su većina stariji ljudi i djeca”, nisu učestvovali u partizanskom napadu, vrh represivnog aparata je razmatrao njihovu internaciju, kao i internaciju Srba iz susjedne Hrvatske Dubice, kojih je u tome mjestu bilo znatno više nego u varoši s bosanske strane rijeke Une, i koji su također bili mirni i lojalni stanovnici.

Prema brzoglasnom današnjem razgovoru sa Ravnateljem Redarstva gosp. Kvaternikom o evakuaciji pravoslavaca iz Bos. Dubice i Hrv. Dubice, nakon savjetovanja sa zapovjednicima ustaških satnija, zaključeno je da se vodi strogi nadzor, a evakuacija napusti pošto iziskuje veliki tehnički posao, a k tome bi za taj posao trebalo dosta ljudstva, kojeg i ovako nemamo...⁶¹

Nakon što su se stekli uvjeti za provođenje internacije, Eugen Kvaternik se osobno pojavio na terenu. Naime, Eugen Kvaternik i Vjekoslav Luburić boravili su u Bosanskoj Dubici 25. svibnja 1942.⁶² Ubrzo nakon toga, 29. i 30. svibnja, izvršeno je interniranje Srba iz Bosanske Dubice, Hrvatske Dubice i Cerovljana. Luburić je bio prisutan u Dubici u vrijeme te internacije.⁶³ Hrvatska Dubica

61 VAS, NDH, k. 196, f. 1, d. 44, Izvještaj kotarskog predstojnika iz Bosanske Dubice Župskoj redarstvenoj oblasti u Novoj Gradiški, 23. 4. 1942.

62 HR-HDA, 223, MUP NDH, k. 19, Izvještaj kotarskog predstojnika iz Bosanske Dubice Župskoj redarstvenoj oblasti u Novoj Gradiški, 26. 5. 1942.

63 VAS, NDH, k. 76, f. 2, d. 41: Izvještaj velikog župana Velike župe Sana i Luka Ministarstvu unutarnjih poslova NDH, 11. 6. 1942.; Dušan Samarđžija, *Bosanskodubičko područje u NOR-u*

i susjedni Cerovljani su također pripadali Velikoj župi Gora. Stoga je internaciju Srba iz tih mjesta moguće dovesti u vezu s namjerom eliminiranja Srba na području te Velike župe (“evakuirati sve pravoslavno žiteljstvo”), o čemu govori citirani izvještaj Župske redarstvene oblasti iz Petrinje.

Ne znamo tko je od izaslanika UNS-a bio prisutan na terenu prilikom hvatanja i interniranja u selima između Siska i Sunje 16. svibnja 1942. Moguće je da je to bio upravo Vjekoslav Luburić. Ovu pretpostavku iznosim na osnovu analogije sa spomenutom internacijom Srba s područja Bosanske Dubice i Hrvatske Dubice, krajem svibnja, ali i na osnovu analogije s internacijom koja se vremenski podudara s internacijom Srba s područja Blinjskog Kuta. Naime, Luburić je 13. svibnja 1942. bio prisutan na području Vojnića i Petrove gore, gdje je po selima i zbjegovima vršeno hvatanje Srba. Tokom nekoliko prethodnih dana ustaške i domobranske jedinice uhvatile su 1725 Srba koji su privremeno bili sabrani u Vojniću. Oni su 15. svibnja u Vojniću čekali na deportaciju u logore Jasenovac i Stara Gradiška. Luburić je 14. svibnja morao otputovati za Zagreb. Izvor koji o tome govori, nastao 15. svibnja, navodi da se uskoro planira Luburićev povratak u Vojnić.⁶⁴ Nije poznato zašto je Luburić 14. svibnja morao otputovati u Zagreb. Logično je pomisliti da je razlog putovanja možda povezan s njegovim potencijalnim prisustvom na sastanku kome je predsjedavao vojskovođa Kvaternik. Ovakva kronologija Luburićevo prisustvo na području Blinjskog Kuta 16. svibnja čini mogućim, budući da je toga dana prisustvo neimenovanog izaslanika (ili neimenovanih izaslanika) zabilježeno u izvještaju stožernika Ikice. Prisustvo izaslanika UNS-a na terenu bilo je važno zbog toga što su oni bili zaduženi za neposredan kontakt s upravom logora u Jasenovcu. Zapravo, to je bila dužnost satnika Luburića. Ta koordinacija bila je neophodna kako bi se osigurali uvjeti za transport i prijam interniraca te smještaj novih logoraša.

Zapovjedništvo UNS-a krajem travnja 1942. obavijestilo je vrh ustaške vlasti da “sabirni i radni logor u Jasenovcu može primiti neograničeni broj zatočenika”. O tome je poglavnik Pavelić 27. travnja izvijestio stožere represivnog aparata NDH.⁶⁵ Smatram da su internacije Srba svibnja 1942., kao i internacije

1941 — 1945., Bosanska Dubica, 1984., str. 192. O internaciji Srba iz Hrvatske Dubice i Cerovljana: *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, Vol. 08, No. 1, Zagreb, 2002., str. 237–238: Pismo dubičkog župnika Alojzija Venka Diani Budisavljević, 30. 7. 1943.

64 HR-HDA, 1515, fond Župske redarstvene oblasti NDH, k. 1, Izvještaj kotarskog predstojnika iz Vojnića Velikoj župi Pokupje, 15. 5. 1942.

65 VAS, NDH, k. 73, f. 1, d. 32: Glavni stan poglavnika Glavnom stožeru domobranstva, Glavnom

Roma, koje su započele krajem svibnja, tijesno povezane s prethodno citiranom obaviješću. Logor u kome su se stekli uvjeti da “može primiti neograničen broj zatočenika” bio je željeznicom povezan sa Sunjom i Blinjskim Kutom. Smatram da je to bio jedan od ključnih razloga zašto su upravo sela na tom području određena za internaciju.

Smatram da nema sumnje da je glavni razlog internacije Srba s područja Velike župe Gora bila njihova nacionalna pripadnost. Riječ je o akciji osmišljenoj u cilju eliminacije, u razdoblju koje karakterizira pojačani intenzitet državnoga nasilja nad Srbima. Njemački izvori s početka svibnja 1942. konstatiraju jasnu namjeru rukovodstva ustaške države da uništi Srbe na teritoriji NDH,⁶⁶ kao što konstatiraju da je “uništenje srpskog elementa, koje još uvek broji bar milion i po ljudi, ostao i dalje glavni cilj, u najmanju ruku, srednjih i nižih lidera ustaškog kursa”.⁶⁷ Da nije riječ samo o politici “srednjih i nižih lidera ustaškog kursa”,⁶⁸ već da je od početka riječ o politici ustaškog vrha, napose o politici Pavelića osobno, svjedoči jedan bugarski izvor, nastao krajem travnja 1942. Bugarski premijer Bogdan Filov opisao je 22. travnja u svom dnevniku susret s bugarskim parlamentarnim zastupnikom Dočom Hristovom, koji se vratio iz posjete Zagrebu. Bugarski premijer je zabilježio da mu je Hristov saopćio sljedeće:

Poglavlник je priznao da je, da bi se obračunalo sa Srbima u Hrvatskoj, moralo biti ubijeno 400.000 ljudi. Ostalo je još toliko, sa kojima će se verovatno obračunati na isti način.⁶⁹

stožeru Ustaške vojnice i Ministarstvu unutarnjih poslova, Predmet: Sabirni i radni logor u Jasenovcu može primiti neograničen broj zatočenika, 27. 4. 1942.; VAS, NDH, k. 114C, f. 7, d. 5, Razpis Glavnog stožera Ustaške vojnice svim ustaškim bojnama, 1. 5. 1942.

66 *Zbornik NOR-a*, XII/2, Beograd, 1979, dok. 70, str. 390: Zabeleška s konferencije nemačkih generala u Sarajevu, 6. 5. 1942.

67 *Zbornik NOR-a*, XII/2, Beograd, 1979, dok. 75, str. 405: Izveštaj nemačkog generala [Gleza fon Horstenaua] u Zagrebu od 19. 5. 1942. vrhovnom komandantu Vermahta.

68 Karakterističan primjer inicijative “srednjih lidera ustaškog kursa” s početka svibnja 1942. predstavlja izvještaj Ćirila Kralja, stožernika Ustaškog stožera za Veliku župu Baranja, glavnom stožernom zapovjedniku Ustaške vojnice pukovniku Tomislavu Sertiću, od 7. 5. 1942., u kome se Kralj zalaže za uništavanje 12 srpskih sela između Voćina i Orahovice te predlaže internaciju mještana. “Jer samim pokrštavanjem, da otvoreno kažemo, nije se ništa postiglo i vlah će ostati još dugo vremena samo Srbin i neprijatelj Države Hrvatske” (VAS, NDH, k. 114B, f. 9A, d. 11; Milan Radanović, *Slavonijo, tripit si gorila...! Kotar Podravska Slatina u Drugom svjetskom ratu 1941. — 1945.*, Zagreb, 2019., str. 257.).

69 Богдан Филов, *Дневник*, Софија, 1990. Prema: Petar Dragišić, “Ustaše u Bugarskim dokumen-

Navedeni brojevi odnose se na Srbe na tlu cijele NDH, a ne samo na Srbe u Hrvatskoj. Ovdje je manje važno što su navedeni brojevi netočni – i broj ubijenih Srba do travnja 1942. (koji je uveličan) i broj preostalih Srba na tlu NDH (koji je umanjen). Važna je potvrda iz nezavisnog izvora da je politika vrha NDH od početka podrazumijevala eliminaciju Srba, te da Pavelić nije imao namjeru odustati od te politike. Da ustaška vlast nije odustala od namjere “uništenja srpskog elementa” ni nakon najintenzivnijeg vala istrebljenja koji je proveden u ljeto 1941., te kraće deeskalacije organiziranog nasilja tokom listopada i prve polovice studenog 1941., pokazalo se krajem 1941. i početkom 1942. U tom razdoblju, u različitim dijelovima NDH, ustaše su izvršile veći broj genocidnih masakra nad srpskim civilima. Navest ću nekoliko najmasovnijih zločina. Od 21. do 30. prosinca 1941., na području kotara Vrginmost ubijeno je oko 1200 osoba srpske nacionalnosti. Žrtve su bili stanovnici 12 naselja. Većina žrtava bili su žene i djeca.⁷⁰ U Voćinu su ustaše 13. i 14. siječnja 1942. ubili najmanje 261 srpskog muškarca, stanovnika dva susjedna sela. Bio je to dotad najmasovniji zločin nad Srbima u Slavoniji – van logora.⁷¹ U četiri naselja u neposrednoj blizini Banja Luke ustaše su 7. veljače 1942., prema izvorima NDH, ubili “krampom i sjekirom” 2252 žena, djece i muškaraca srpske nacionalnosti.⁷² Bio je to dotad najmasovniji masakr počinjen u jednom danu na tlu NDH, također van logora.

Tokom veljače i ožujka 1942. dolazi do opadanja intenziteta zločina nad Srbima u većem dijelu NDH. Pritom također mislim na područje van dva logora pod kontrolom Ustaške obrane. Izuzetak predstavlja područje između Bosne i Drine. Tokom operacije “Ozren 2” u selima u dolini Krivaje ubijeno je

tima”, Stella Polare, 6. 9. 2021. <https://stellapolarebooks.com/2021/09/06> (pristupljeno 20. 2. 2023.).

- 70 Dušan Baić, *Kotar Vrginmost u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941. – 1945.*, Vrginmost, 1980., str. 104–105, 126–130, 284–291, 372–373, 591–601, 633–715, 849–884; Dušan Korać, *Prkos u plamenu: monografija sela Prkosa na Kordunu*, Zagreb, 1989., str. 132–183; Miljkan Maslić, *Početak i razvoj ustanka naroda IV. rajona Korduna*, Zagreb, 2010., str. 267–377.
- 71 Milan Radanović, n. d., str. 141–184. U knjizi sam naveo podatak da su utvrđeni identiteti 223 žrtve, pozivajući se na stariju literaturu. U međuvremenu sam utvrdio poimenične podatke za još 38 žrtava.
- 72 VAS, NDH, k. 168, f. 1, d. 14, Radiogram povjereništva Ustaške nadzorne službe Velike župe Sana i Luka iz Banja Luke zapovjedništvu Ustaške nadzorne službe u Zagrebu na ruke gosp. Eugena Kvaternika, 11. 2. 1942. Opširnije o ovom zločinu: Goran Latinović, Nikola Ožegović, “‘St. Bartholomew’s Night’ of Banja Luka: the Ustasha Crime against the Serbs in the Banja Luka Area on 7 February 1942”, *Balkanica*, LI, 2020.

na licu mjesta ili internirano u Jasenovac oko 1500 stanovnika.⁷³ Masovni zločini ponovo su intenzivirani u travnju, osobito na Kordunu i u istočnoj Bosni. Stanovništvo Korduna najviše je stradalo u odnosu na ostalo srpsko stanovništvo u Hrvatskoj, od početka travnja do sredine svibnja 1942. U tom razdoblju, na području kotara Slunj, Vojnić i Vrginmost, prije i tokom antipartizanske vojne operacije na Petrovoj gori, u nekoliko masakra pobijeno je više stotina civila dok je u logore Jasenovac i Stara Gradiška internirano oko 1800 osoba s područja kotara Vojnić i Vrginmost. Primjera radi, u tri sela kod Vrginmosta 11. i 12. svibnja ubijeno je 359 osoba. Većina ubijenih bili su žene i djeca.⁷⁴ Ti zločini su se dogodili nekoliko dana prije početka internacije u petrinjskom kotaru. Srbi u petrinjskom kotaru nisu ubijani po selima jer je izostao formalni razlog ubijanja – sela između Petrinje i Sunje nisu bila “pobunjenička”, a masovno ubijanje po selima, pogotovo ubijanje žena i djece, nosilo bi rizik iskazivanja nezadovoljstva lokalnog hrvatskog stanovništva i njemačkih predstavnika u Sisku i Zagrebu. Naime, ubijanja Srba u zbjegovima na Petrovoj gori bila su provođena podalje od većih naselja, na “pobunjeničkoj” teritoriji. Osim toga toliki broj ljudi bilo je jednostavnije pobiti u logoru. Jasenovac je povezan željeznicom s Blinjskim Kutom i Sunjom, mjestima u kojima je svibnja 1942. vršeno sabiranje pohvatanih civila nakon racije. Transport željeznicom do Jasenovca iz ta dva mjesta trajao je najdulje sat vremena. Jasenovački logor je formiran za masovnu likvidaciju daleko od civilnih očevidaca, na području gdje nije postojala ingerencija njemačke okupacione sile i na području koje je bilo vojno osigurano od potencijalnih napada. Potencijalna masovna likvidacija u Blinjskom Kutu ili Sunji, ili neposrednoj okolici tih mjesta, nosila je rizik ometanja od strane partizana.⁷⁵

U vrlo bliskom razdoblju kada je provedena internacija Srba s područja petrinjskog kotara, izvršeno je interniranje Srba s područja kotara Novska. Najprije je internirano stanovništvo Mlake (14. — 15. travnja 1942.), a zatim

73 Ранко Пејић, *Срби на Озрену и Возући, живот и страдање*, Београд, 1998., стр. 136–310; *Усташка зверства. Зборник докумената (1941 — 1942)*, (пр. Милан Кољанин), Нови Сад, 2020., стр. 237, 372, 399–400.

74 Dušan Baić, n. d., str. 633–715.

75 Da ovakva pretpostavka nije bez osnova, govori podatak o napadu partizana na domobrane u Bestrmi u noći između 17. i 18. svibnja 1942. (HR-HDA, 487, fond Ministarstvo oružanih snaga NDH (dalje: MINORS), Dnevna izvješća za V 1942., Dnevno izvješće br. 139 po podacima primljenim 22. svibnja 1942.). Ovaj izvor navodi da su partizani imali navodno oko 50 poginulih, što je apsolutno nemoguće.

srpsko stanovništvo Jasenovca i Uštice (8. svibnja 1942.). Iz ta tri naselja internirano je preko 2000 osoba.⁷⁶ Već sam konstatirao da je istovremeno s interniranjem stanovnika 12 sela petrinjskog kotara internirano i stanovništvo šest sela glinskog kotara (Bačuga, Luščani, Majski Trtnik, Vlahović, Brnjeuška, Ravno Rašće). Tih dana, točnije od 20. do 22. svibnja, u logore Jasenovac i Stara Gradiška internirano je više stotina stanovnika tri srpska sela u općini Rajić (Rajičići, Rađenovci, Milisavci), koja su pripadala kotaru Novska.⁷⁷

Navedeni primjeri masakra i internacija demantiraju tezu prisutnu u dijelu hrvatske historiografije o “promjeni politike Vrhovništva NDH prema Srbima” (Davor Marijan). Ta teza se, između ostalog, zasniva na tekstu “Odredbe o čišćenju pobunjeničkih područja” od 16. travnja 1942., koju je potpisao poglavnik Ante Pavelić.⁷⁸ Odredba je nalagala drugačiji odnos prema stanovništvu tokom izvođenja vojnih akcija i operacija. Međutim, ta promjena je izostala, o čemu govore navedeni primjeri masakra na Kordunu i internacija civila s područja Korduna, Banije i Posavine, tokom svibnja 1942. Nastavak masovnih likvidacija srpskih civila na području Slunja, Kozare, Kupresa, brdske Slavonije i Srijema, tokom ljeta 1942., te interniranje više desetaka tisuća Srba s područja Potkozarja, zapadne i srednje Slavonije i Srijema, u istom razdoblju, dodatno demantiraju navedenu tezu o “promjeni politike Vrhovništva NDH prema Srbima”.

Stožernik Ikica, potpisnik citiranog izvještaja, internaciju (“evakuacija”) pravda prethodnim aktivnostima partizana. Dva izvora, jedan nastao prvog dana racije u petrinjskim selima, drugi nastao 1946., navode upad partizana u Komarevo u jutarnjim satima 16. svibnja 1942. kao neposredan povod za raciju

- 76 Prema podacima Općinskog poglavarstva Jasenovac, u općini Jasenovac 1941. živjelo je 2787 osoba srpske nacionalnosti. Mještani Jablanca su početkom proljeća 1942. izbjegli u Bosnu te nisu internirani kada i ostali stanovnici općine (HR-HDA, 253, fond Velika župa Livac i Zapolje, k. 1, Općinsko poglavarstvo u Jasenovcu Velikoj župi Livac — Zapolje, 10. 10. 1941.). O internaciji i njenim žrtvama vidjeti: Alojz Buljan, Franjo Horvat, *Prešućivane žrtve Drugoga svjetskog rata i poraća na području bivšeg kotara/općine Novska*, 3. dopunjeno i ispravljeno izdanje, Novska, 2011., str. 619–660, 725–779, 805–829.
- 77 HR-HDA, 1549, ZIG, II-31/599, Dnevno izvješće Župske redarstvene oblasti u Novoj Gradiški, 27. 5. 1942.; Alojz Buljan, Franjo Horvat, n. d., str. 243–252, 425–455. Ova tri sela su prije rata nosila zajednički naziv: Goleši.
- 78 Davor Marijan, “O zločinima Crne legije na području Kupresa u ljeto 1942. godine”, *Časopis za svremenu povijest*, Vol. 32, No. 2, Zagreb, 2000., str. 326, 329–331.; Amir Obhodaš, *Vojne operacije u istočnoj Bosni. Zima 1941./1942.*, Zagreb, 2020., str. 322–323.

u Bestrmi, Kinjačkoj, Blinjskom Kutu i Brđanima, provedenu istoga dana. Iako je riječ o opravdanju, a ne o povodu (pogotovo ne o motivu) racije i internacije, razmotrit ću ovaj događaj i događaje koji mu neposredno prethode.

Prema podacima oružništva NDH, partizani su u noći između 13. i 14. svibnja opljačkali jednog seljaka hrvatske nacionalnosti iz Blinjskog Kuta, oduzevši mu konja. Iste večeri su u obližnjim Mađarima opljačkali trojicu hrvatskih “naseljenika”, oduzevši im šest konja. Naredne večeri partizani su u Četvrtkovcu opljačkali dvojicu hrvatskih “naseljenika”, oduzevši im par konja i nekoliko komada stoke. “Naseljenici” su bili proustaški orijentirani doseljenici kolonizirani na imanja Srba koji su protjerani 1941. Stoka koju su partizani konfiscirali najvjerojatnije je ranije pripadala protjeranim Srbima. Prethodno, 13. svibnja, partizani su u Brđanima oslobodili iz zarobljeništva domobranskog poručnika Ivana Grkčevića i 17 domobrana, “koji su bili po partizanima zarobljeni na željezničkoj pruzi Dobrljin — Bosanski Novi”.⁷⁹ Partizani su 19. svibnja kod Brđana pustili na slobodu još jednu skupinu domobrana 12. pješačke pukovnije koju su nedugo prije toga zarobili kod Bosanskog Novog.⁸⁰ Dakle, glavni aspekt partizanskog djelovanja na navedenom području uoči racije ticao se nečega što bismo mogli nazvati *dobrim običajima ratovanja*, odnosno ticao se puštanja zarobljenika bez prethodno ugovorene razmjene. Antipartizanska strana takvo što nikad nije činila. Partizani su se u tom razdoblju na području Velike župe Gora ponašali korektno prema većini onih koji nisu bili ustaše ili ustaški suradnici, o čemu svjedoče i ustaški izvori.

Partizani svojim postupcima i kod zalaza u sela osvećuju se samo iztaknutijim ustaškim osobama, koje su se u svome radu kompromitirale, a prema ostalom [hrvatskom] narodu postupaju taktički, prikazujući se kao prijatelji naroda, što se naročito izpoljuje u tome da sve što uzimaju plaćaju zbog čega imaju i uspjeha među narodom.⁸¹

U ranim jutarnjim satima 16. svibnja vod iz sastava 3. bataljona Banijskog partizanskog odreda, jačine 40 boraca, upao je u Komarevo, selo smješteno

79 VAS, NDH, k. 146, f. 3, d. 47, Zapovjedništvo 1. oružničke pukovnije, Predmet: Doglasno izvješće za drugu polovicu mjeseca svibnja 1942., Sisak, 28. 5. 1942.

80 HR-HDA, 1549, ZIG, II-31/1501-1504, Izvještaj Župske redarstvene oblasti u Petrinji Ministarstvu unutarnjih poslova i Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, Predmet: Izvješće o položaju do 30. svibnja 1942.

81 HR-HDA, 1549, ZIG, I-63/46: Izvješće: Petrinja i okolica, 19. 9. 1942.

pokraj Blinjskog Kuta, prema Sisku, naseljeno hrvatskim stanovništvom.⁸² Partizani su “odveli učitelja Ljubešića i odnijeli šest pušaka”. Nakon nekoliko sati ustaše iz Petrinje krenuli su u potragu za tom partizanskom grupom. Do okršaja između dvije skupine došlo je u Bestrmi, srpskom selu smještenom neposredno južno od Komareva.⁸³ Dvojica stanovnika Kinjačke, suvremenika ovog događaja, u svom svjedočenju naglasili su da se Ljubešić prethodno “istakao u progonu Srba”.⁸⁴ U poslijeratnim svjedočenjima, kao glavni povod za svibanjsku internaciju navodi se hvatanje Đure Ljubešića, učitelja i ustaškog tabornika u Komarevu. To je, svakako, odraz neupućenosti u pozadinu odluke o raciji i interniranju lokalnih stanovnika. Korišteni izvori ne navode što se dalje dogodilo s tabornikom Ljubešićem, ali je logično pretpostaviti da su ga partizani likvidirali.

Nakon što je on [Đuro Ljubešić] odveden, njegova žena Marija Ljubešić, isto učiteljica, javno je govorila da sada od pravoslavaca neće ni mačka ostati u selima oko Komareva...⁸⁵

Kronologija svibanjske internacije – “sva ta karavana sa našim dobrom i mučno stečenom imovinom prošla je kroz Blinjski Kut”

Kao što je napomenuto, internacija je započela 16. svibnja 1942. upadom oružanih snaga NDH u četiri sela najbliža Komarevu. U selima je provedena racija tokom koje su pohapšeni svi mještani koji nisu uspjeli uteći iz sela. Odluka da ustaško-domobranske snage po danu upadnu u Bestrmu, Kinjačku, Blinjski Kut i Brđane odudarala je od najčešće prakse oružanih snaga NDH. Naime, u mnogim slučajevima interniranja stanovništva srpskih sela van ustaničke teritorije, ustaše i domobrani bi vršili upade u ranim jutarnjim satima, dok su

- 82 *Zbornik NOR-a*, V/5, Beograd, 1954., dok. 138, str. 531: Izvještaj zapovjedništva 1. domobranskog zbora, 6. 6. 1942.
- 83 HR-HDA, 1549, ZIG, VI-1/905, Izvještaj Hrvatskog ustaškog stožera iz Petrinje Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, 16. 5. 1942.
- 84 DAS, G-2, KIP, k. 11, 169/1942, Zapisnik od 8. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stevana Musulina i Milana Price iz Kinjačke i Branka Vučkovića iz Velike Graduse.
- 85 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312: KKRZ u Sunji: Izjava Antuna Vlainića iz Blinjskog Kuta, 16. 2. 1946.

mještani još spavali, kako bi pohvatali što veći broj ljudi. To navodi na zaključak da je upad partizana u Komarevo ubrzao odluku o započinjanju racije u četiri susjedna srpska sela. Dakle, upad partizana u Komarevo nije bio povod za raciju i internaciju, već ih je samo ubrzao.

Izvori ne pružaju podatke o tome kada je točno vojska upala u sela i započela hvatanje mještana. U svakom slučaju, do toga je došlo najranije u prijedopodnevni satima, nakon što su pripadnici ustaške 15. pripremljene bojne "Gora", koji su pristigli iz Petrinje, potisnuli skupinu partizana iz Bestrme. Izvještaj stožernika Nikole Ikice izričito govori da je "evakuacija" otpočela 16. svibnja, pri čemu se misli na hapšenje mještana.⁸⁶ Sva svjedočenja, nastala u rasponu od 1943. do 1946., navode 17. svibanj kao datum kada su ustaše i domobrani upali u sela i započeli raciju. Međutim, najstarije sačuvano svjedočenje, zabilježeno mjesec i pol dana nakon racije, navodi 16. svibanj kao datum upada ustaša i domobrana. Prema tom svjedočenju, mještani Kinjačke su nakon masovnog hapšenja bili potjerani u Blinju, gdje su proveli noć. Pohvatani civili su sutradan odvedeni na željezničku stanicu Blinjski Kut, odakle su transportirani za Jasenovac.⁸⁷ Nema sumnje da je racija istoga dana provedena i u susjednim selima. Domobranski izvještaj nastao 17. svibnja navodi da je "evakuacija pučanstva" Kinjačke, Bestrme i Blinjskog Kuta obavljena do 16:30 sati toga dana, "kada je transport upućen u Jasenovac".⁸⁸ Upadljivo je da izvor ne navodi stanovnike Brđana, iako je racija prethodnog dana provedena i u tome selu.

Antun Vlajnić, stanovnik Blinjskog Kuta, u poslijeratnoj izjavi tvrdio je da su u sela u kojima je izvršena racija prvo iz Petrinje prispjeli domobranski general Rumler i ustaški poručnik Hajdinović "sa jednom ustaškom satnijom od oko 300 ustaša".⁸⁹ General Rumler je Dragutin Rumler, zapovjednik 1. domobranskog zbora Hrvatskog domobranstva, sa sjedištem u Sisku, predratni

86 HR-HDA, 1549, ZIG NDH, VI-1/905: Izvještaj Hrvatskog ustaškog stožera iz Petrinje Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, 16. 5. 1942.

87 DAS, G-2, KIP, k. 11, 170/1942, Zapisnik od 1. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjave Nikole Novakovića iz Velike Graduse i Petra Musulina iz Kinjačke.

88 *Zbornik NOR-a*, V/32, Beograd, 1964., dok. 100, str. 269: Izvještaj 1. domobranskog zbora od 17. 5. 1942. Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH; *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji*. *Grada*, II, Zagreb, 1984., dok. 167, str. 339: Izvještaj 1. domobranskog zbora od 17. 5. 1942. Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH.

89 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Antuna Vlajnića iz Blinjskog Kuta, 16. 2. 1946.

pukovnik Kraljevske jugoslovenske vojske. Rumler je bio rođeni Petrinjac. Nakon odlaska u mirovinu 1931., živio je u rodnome gradu. Bio je učesnik ustaškog prevrata u Petrinji, travnja 1941.⁹⁰ Poručnik Hajdinović je, zapravo, pričuvni nadporučnik Slavko Hajdinović, zapovjednik 15. pripremljene bojne "Gora" Ustaške vojnice, sa sjedištem u Petrinji.⁹¹ Ta ustaška bojna bila je zadužena za područje Velike župe Gora, kome je pripadao petrinjski kotar. Ubrzo potom pojavile su se i snage Petrinjskog zdruga Hrvatskog domobranstva. Pukovnik Ivan Mrak, zapovjednik Petrinjskog zdruga, osobno je prisustvovao raciji.⁹² U hapšenju mještana učestvovao je i manji broj pripadnika ustaške milicije iz Blinjskog Kuta, Komareva i Mošćenice.⁹³

Ustaše su prispjele iz Petrinje, preko Komareva, dok su domobrani prispjeli iz pravca Petrinje i iz pravca Starog Sela. Kao što je navedeno, ustaše su se prilikom upada u Bestrmu sukobili s manjom partizanskom grupom. U borbi je navodno poginuo jedan partizan, dok je još jedan bio ranjen.⁹⁴ Potom su objedinjene ustaško-domobranske snage izvršile upade u Bestrmu, Blinjski Kut, Kinjačku i Brđane. Okolnost da se upad u sela dogodio po danu te odjek pucnjave u Bestrmi omogućili su da dio stanovnika izbjegne hvatanje. "Sreća što je njihov dolazak na vreme opažen i jedan dobar deo naših seljana spasio se je bekstvom u obližnje šume", navodi se u svjedočenju jednog stanovnika Kinjačke.⁹⁵ Iz izjave dvojice njegovih susjeda može se zaključiti da mještani nisu očekivali da će žene i djeca biti hvatani i internirani. "Okolo polovine iz ovih sela pobeglo je u šumu, i to većinom mlađi i jači ljudi, a ostali [su] kod kuće stariji ljudi i najviše žene i deca, ali su i njih ustaše i vojska sa sobom odveli."⁹⁶ U Kinjačkoj su uhapšeni svi Srbi koji su zatečeni u kućama, osim

90 HR-HDA, 487, MINORS, Matični list Dragutina Rumlera; DAS, G-2, KIP, k. 11, 154/1942, Zapisnik od 2. 4. 1942. sastavljen pred KIP u Beogradu: Izjava Vase Dimitrašinovića iz Petrinje.

91 Amir Obhodaš, Mario Werhas, Bojan Dimitrijević, Zvonimir Despot, *Ustaška vojnica. Oružana sila Ustaškog pokreta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj 1941. — 1945.*, Zagreb, 2013., Prva knjiga: travanj 1941. — rujanj 1943., str. 274.

92 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Antuna Vlainića iz Blinjskog Kuta, 16. 2. 1946.

93 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Đure Kožarića iz Blinjskog Kuta, 5. 6. 1946.

94 HR-HDA, 1549, ZIG NDH, VI-1/905: Izvještaj Hrvatskog ustaškog stožera iz Petrinje Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, 16. 5. 1942.

95 DAS, G-2, KIP, k. 11, 170/1942, Zapisnik od 1. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjave Nikole Novakovića iz Velike Graduse i Petra Musulina iz Kinjačke.

96 DAS, G-2, KIP, k. 11, 169/1942, Zapisnik od 8. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjave

članova dvije obitelji čiji muškarci su surađivali s ustašama. “U Kinjačkoj je ostala samo porodica kukavnog Srbina Nikole Pujaza i porodica Stevana Košutića, koga su još 1941. ubili partizani zato što je bio seoski starešina i bio nepouzdan partizanima.”⁹⁷

Jedan stanovnik Bestrme koji je uhapšen i potom interniran u Jasenovac svjedočio je o ponašanju vojske prilikom hapšenja mještana.

Njihov postupak bio je tako surov da ih nismo smeli ništa ni upitati. Za svaku, pa i najmanju neposlušnost upotrebljavali su vatreno oružje... Za vreme sakupljanja ljudi po selu ustaše su ubili oko deset lica, većinom žena koje nisu mogle tako brzo da se spremne, kako im je bilo naređeno. Na jednu kuću nedaleko od osnovne škole vojnici su bacili bombe, tako da je ta kuća izgorela, a sa kućom zajedno i nekoliko starijih ljudi koje su vojnici ubacili u tu kuću radi toga jer nisu mogli pešačiti.⁹⁸

Riječ je o kući porodice Cvijanović, u kojoj su “bolesni ležali Cvijanović Đuro i njegov brat Mihajlo”. Tom prilikom ubijena je Đurina kćerka Marija te Đurina i Mihajlova majka Stana.⁹⁹ Stanovnici Kinjačke također su iskusili torturu prilikom hapšenja i interniranja.

Kod samoga hapšenja ustaše i domobrani postupali su s nama vrlo brutalno, tukli su nas, zlostavljali, psovali, na sve moguće načine, i što je glavno – nisu nam dozvolili da išta ponesemo iz svojih kuća, pa čak ni hrane. Poterali su nas u obližnje selo Blinju, gde smo po raznim šupama proveli noć. I tu su nas zlostavljali i tukli.¹⁰⁰

Stevana Musulina i Milana Price iz Kinjačke i Branka Vučkovića iz Velike Graduse.

97 DAS, G-2, KIP, k. 11, 196/1944, Zapisnik od 22. 1. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stojana Peškira iz Kinjačke.

98 DAS, G-2, KIP, k. 11, 187/1943, Zapisnik od 1. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Milana Krnetića iz Bestrme.

99 DAS, G-2, KIP, k. 11, 169/1942, Zapisnik od 8. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjave Stevana Musulina i Milana Price iz Kinjačke i Branka Vučkovića iz Velike Graduse. Zabilježeni su identiteti šest stanovnika Bestrme koji su ubijeni tokom racije (HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 163, GUZ/6200, VII. reonsko povereništvo ZKRZ Srbije u Beogradu: Izjava Nikole Gazibare iz Bestrme, 28. 6. 1945.; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 33, Popis žrtava lišenih života za mjesto Bestrma, 20. 9. 1946.).

100 DAS, G-2, KIP, k. 11, 170/1942, Zapisnik od 1. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjave Niko-

Pripadnici ustaške bojne nisu učestvovali u hapšenju u svim selima zbog nedovoljnog broja ustaša angažiranih u raciji. Jedna svjedokinja koja govori o hapšenju mještana Brđana navodi da je to bilo djelo domobrana, ne spominjući ustaše.¹⁰¹ Čini se da su ubojstva koja su počinjena u Bestrmi posljedica prisustva ustaša u tome selu, iako je iz izvora poznato da su i domobrani hapsili narod u Bestrmi.

Manji dio stanovnika Starog Sela, uplašen pokretom domobrana kroz njihovo selo, izbjegao je 16. svibnja u susjednu Kinjačku, što su pojedine obitelji iz Starog Sela činile i prilikom prethodnih upada vojske u selo. Mještani Starog Sela nisu znali da su i mještani Kinjačke u opasnosti. U Kinjačkoj je uhapšeno najmanje 66 bjegunaca iz Starog Sela.¹⁰² Oni su podijelili sudbinu stanovnika Kinjačke, Bestrme, Blinjskog Kuta i Brđana. Budući da je u to vrijeme u Starom Selu živjelo oko tisuću stanovnika, može se pretpostaviti da je većina mještana evakuirana na partizansku teritoriju, ili je dijelom ostala prikrivena u neposrednoj okolici Starog Sela.

Jedan poslijeratni izvor, na osnovu prikupljenih poimeničnih podataka, bilježi da je 17. svibnja 1942. internirano 292 stanovnika Bestrme (od kojih se do kraja 1944. kućama vratilo 19), 295 stanovnika Kinjačke, 32 stanovnika Brđana te 66 stanovnika Starog Sela. Izvor ne navodi koliko je mještana Kinjačke, Brđana i Starog Sela preživjelo boravak u logorima.¹⁰³ Poimenični podaci koje sam prikupio o žrtvama svibanjske internacije stradali u logorima kazuju da je iz Bestrme stradalo 318 mještana, što nam govori da je iz toga sela 17. svibnja 1942. internirano najmanje 337 mještana. Prema mojoj procjeni, u Bestrmi je uoči racije živjelo između 650 i 700 Srba, što znači da je u raciji uhapšeno oko polovice mještana. Utvrdio sam identitete 290 stanovnika Kinjačke koji su stradali u logorima 1942., nakon što su internirani 17. svibnja iste godine. Ukoliko je podatak o 295 interniranih stanovnika Kinjačke točan, to znači da su skoro svi internirani mještani stradali u logorima. U Kinjačkoj je uoči inter-

le Novakovića iz Velike Graduse i Petra Musulina iz Kinjačke.

101 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Sofije Vukmirović iz Brđana, 26. 2. 1946.

102 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 690, Općinska komisija za ratne zločine Staro Selo: Izjava Milana Kostanjčeka iz Bestrme, 24. 12. 1944.

103 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 690, Općinska komisija za ratne zločine Staro Selo: Izjava Milana Kostanjčeka iz Bestrme, 24. 12. 1944. Izjavu svjedoka Kostanjčeka potvrdilo je potpisima troje svjedoka iz Bestrme i troje iz Kinjačke. Uz njegovu izjavu priložen je spisak interniranih lica po selima.

nacije živjelo između 500 i 550 stanovnika, što znači da je u raciji uhaćeno preko polovice mještana, što je najveći udio uhapšenih mještana u odnosu na broj stanovnika u svim selima zahvaćenim internacijom. Jedan drugi izvor navodi da je iz Brđana internirano 47,¹⁰⁴ a ne 32 stanovnika. Poimenični podaci koje sam prikupio za žrtve iz Brđana potvrđuju stradanje upravo 47 mještana toga sela u logorima tokom 1942. U Brđanima je uoči racije živjelo oko 800 Srba, što znači da je velika većina uspjela izbjeći hvatanje. Poslijeratni izvor ne navodi broj interniranih mještana Blinjskog Kuta, koji su istoga dana otjerani u logor. Prema poimeničnim podacima koje sam prikupio, u ustaškim i nacističkim logorima stradalo je najmanje 129 mještana Blinjskog Kuta interniranih 17. svibnja 1942. Pretpostavljam da je dio uhapšenika preživio rat, ali nije moguće ustanoviti koliki je njihov broj. Prema mojoj procjeni, u Blinjskom Kutu je uoči racije živjelo najviše oko 300 Srba, što znači da je u raciji uhapšeno oko polovice mještana srpske nacionalnosti. Ostali su na nepoznat način izbjegli hapšenje.

Dakle, iz ovih pet sela internirana su najmanje 874 stanovnika. Međutim, nisu svi oni internirani istoga dana. Mještani Bestrme, Kinjačke, Blinjskog Kuta i, najvjerojatnije, Starog Sela internirani su 17. svibnja, dok su mještani Brđana, koji su također pohvatani 16. svibnja, internirani 21. svibnja, kada i stanovnici naselja koja su pripadala općini Sunja.

Jedan domobranski izvor bilježi da je toga dana iz Bestrme, Kinjačke i Blinjskog Kuta "evakuirano" 770 osoba, od kojih 210 muškaraca te 560 žena i djece, ne navodeći koliko žena, a koliko djece.¹⁰⁵ Podaci o žrtvama ova četiri sela u ustaškim i nacističkim logorima, interniranim 17. svibnja 1942., koje sam prikupio tokom istraživanja govore o najmanje 827 žrtava. Broj interniranih iz ova četiri sela svakako je veći od 827, budući da je dio interniranih preživio logore. Dakle, domobranski izvor navodi umanjen broj interniranih.

Druga etapa racije u selima istočnog dijela petrinjskog kotara provedena je 21. i 23. svibnja. Jedan domobranski izvor navodi da je "21. 5. izvršena evakuacija sela Brđani, Vukoševac, Petrinjci i Prnjavor. Tom prilikom od partizan-

104 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Sofije Vukmirović iz Brđana, 26. 2. 1946.

105 *Zbornik NOR-a, V/32*, Beograd, 1964., dok. 100, str. 269; Izvještaj 1. domobranskog zbora od 17. 5. 1942. Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH; *Sjeverozapadna Hrvatska u NOB i socijalističkoj revoluciji. Građa, II*, Zagreb, 1984., dok. 167, str. 339; Izvještaj 1. domobranskog zbora od 17. 5. 1942. Glavnom stožeru Ministarstva domobranstva NDH.

ske zasljeđe ubijen je jedan domobran, a jedan je teško ranjen.”¹⁰⁶ Prnjavor je danas nepostojeći zaselak Petrinjaca. Drugi domobranski izvještaj navodi da je 23. svibnja “izvršena evakuacija s. Paukova, s. Drljače i s. Četvrtkovac. Evakuirano je svega 140 stanovnika dok je ostatak pobjegao na planinu Šamaricu.”¹⁰⁷ Tih dana racija je izvršena i u selu Radonja Luka, južno od Sunje. U istom razdoblju internirani su i preostali Srbi iz Sunje.

Raciju u selima sunjske općine (Petrinji, Četvrtkovac, Drljače i Radonja Luka) te u susjednim selima graduške općine (Vukoševac, Mala Paukova) također su proveli ustaše i domobrani. U tih šest sela 21. i 23. svibnja 1942. uhvaćeno je između 250 i 300 mještana. Mještani tih sela, zajedno s prethodno pohapšenim mještanima Brđana, sabrani su na željezničkoj stanici u Sunji, odakle su transportirani u Jasenovac. Posljednja racija u petrinjskom kotaru, u okviru svibanjske internacije, provedena je u Svinici, 26. svibnja 1942.¹⁰⁸

Tokom druge etape svibanjske internacije internirano je između 370 i 400 osoba. Ova procjena podrazumijeva i uhvaćene mještane Brđana, Sunje i Svinice, te razliku između 110 i 140, koliko je uhvaćeno mještana u Petrinjima. Ukupno je s područja kotara Petrinja, u okviru dvije etape svibanjske internacije, internirano između 1200 i 1250 osoba.¹⁰⁹

Druga etapa racije je najprije zahvatila Petrinjce, selo između Brđana i Sunje. Ustaše pripremljene bojne “Gora” i domobrani Petrinjskog zdruga upali su u Petrinjce oko dva sata iza ponoći, 21. svibnja.¹¹⁰

Ustaše i vojska otvorili su vatru na selo. Srbi su bežali iz sela i sklanjali se u šumu... Ustaše su zatekli u selu oko 140 Srba koje su pokupili i odveli sa sobom, i to jednako muškarce, žene i decu.¹¹¹

106 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za V 1942., Dnevno izvješće br. 142 po podacima primljenim 22. svibnja 1942.

107 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za V 1942., Dnevno izvješće br. 144 po podacima primljenim 24. svibnja 1942.

108 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za V 1942., Dnevno izvješće br. 147 po podacima primljenim 27. svibnja 1942.

109 Ova procjena slaže se s brojem od 1200 “evakuiranih” koji navodi povjesničar Nikica Barić, pozivajući se na jedan domobranski izvor (Nikica Barić, “Masovne deportacije”, str. 449).

110 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Ostoje Miladinovića iz Petrinjaca, 17. 2. 1946.

111 DAS, G-2, KIP, k. 11, 185/1943, Zapisnik od 3. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Miloša Koljanina iz Petrinjaca.

U Petrinjcima je u tom razdoblju živjelo između 350 i 400 Srba. To znači da je većina mještana uspjela umaći ustašama i domobranima. Još jedan izvor potvrđuje da je tokom racije uhapšeno 140 mještana.¹¹² Jedno poslijeratno svjedočenje navodi manji broj uhapšenih. Prema tom izvoru, u selu su uhapšene 104 osobe (39 muškaraca, 49 žena i 16 djece).¹¹³ Ovaj podatak je nepotpun budući da sam uspio identificirati 22 djece iz Petrinjaca koja su stradala u logorima u drugoj polovici 1942. S druge strane, ukupan broj žrtava koje sam poimenično utvrdio iznosi 79. Kada uzmemo u obzir to da je iz Petrinjaca internirano između 110 i 140 mještana, broj od 79 žrtava ukazuje da je internacija Petrinjaca procentualno odnijela manje žrtava nego u selima koja su internirana 17. svibnja. U Vukoševcu je racija izvršena istoga dana kada i u Petrinjcima. U selu je uhvaćeno 29 mještana, od kojih je 15 stradalo u logorima.¹¹⁴ U Vukoševcu je uoči racije živjelo između 300 i 350 Srba.

U raciji u Četvrtkovcu, 23. svibnja, pored ustaša 15. pripremljene bojne iz Petrinje učestvovala je i ustaška milicija iz Sunje, s tabornikom Šestanovićem na čelu. U selu je uhapšeno najmanje 56 mještana (15 muškaraca, 22 žene i 19 djece). Mještanin Dušan Bajić zaklan je u svome dvorištu prilikom hapšenja.¹¹⁵ Od 56 uhapšenih u logorima je stradalo najmanje 40. Naime, toliko sam utvrdio identiteta stradalih mještana. Broj od 40 žrtava podrazumijeva i 12 stanovnika Drljača, zaselka sela Četvrtkovac koji se u izvorima često smatra zasebnim selom. U Drljačama je uhvaćeno 19 mještana, od kojih je stradalo najmanje 12. U Četvrtkovcu je tada živjelo između 450 i 500, a u Drljačama između 700 i 750 Srba. Prilikom hapšenja mještana Male Paukove, koje je provedeno istoga dana, ustaše ili domobrani ubili su troje starijih mještana koji su zbog bolesti bili nepokretni.¹¹⁶ Nije poznato koliko je mještana po-

112 DAS, G-2, KIP, k. 11, 147/1942, Zapisnik od 26. 6. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Ilije Grubića iz Petrinjaca.

113 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Ostoje Miladinovića iz Petrinjaca, 17. 2. 1946.

114 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 152, Zh/1340, Zapisnik spisan 5. 12. 1944. u selu Vukoševac: Izjava Đure Bamburača iz Vukoševca.

115 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257-38312, KKRZ u Sunji: Izjava Dušana Bajića iz Četvrtkovca, 19. 2. 1946.

116 DAS, G-2, KIP, k. 11, 198/1944, Zapisnik od 23. 2. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Ljubana Šaponje iz Male Paukove. Lica ubijena u Maloj Paukovoju 21. 5. 1942.: Marija Čučković (70), Ana Dotlić (60), Damjan Nestorović (70).

hvatano. Najmanje 30 stanovnika Male Paukove, koji su uhvaćeni toga dana, stradalo je u ustaškim logorima. U selu je uoči racije živjelo oko 350 stanovnika. Vjerojatno istoga dana ustaše su upale u Radonju Luku, jedno od najmanjih srpskih sela u petrinjskom kotaru. U tome selu uhvaćeno je desetak mještana. Prilikom hapšenja ubijena je Julika Gvozdenović.¹¹⁷ U selu je uoči racije živjelo preko 200 mještana. Nije poznato koga dana je izvršeno hapšenje preostalih Srba u Sunji, ali to se svakako dogodilo do kraja svibnja 1942. U tome mjestu uhapšeno je dvadesetak Srba.

Kao što sam napomenuo, u drugoj polovici svibnja 1942., istovremeno kada i u petrinjskom kotaru, izvršene su racije u šest sela glinskog kotara: Bačuga, Luščani, Majski Trtnik, Vlahović, Brnjeuška, Ravno Rašće.¹¹⁸ Ta sela su udaljena nekoliko desetaka kilometara od sela petrinjskog kotara koja su predmet studije. Zbog toga je njihovu internaciju moguće promatrati kao zaseban događaj. Prema bazi podataka JUSP Jasenovac, iz tih šest sela u jasenovačkoj grupi logora 1942. smrtno je stradala 471 osoba: Bačuga (101), Luščani (253), Majski Trtnik (13), Vlahović (28), Brnjeuška (43), Ravno Rašće (33). Realno je pretpostaviti da navedeni brojevi ne predstavljaju konačne brojeve stradalih koji su internirani svibnja 1942. U svakom slučaju, broj od 3000 Srba interniranih u Jasenovac s područja kotara Petrinja i Glina, u navedenom razdoblju, koji se navodi u citiranom izvještaju Župske redarstvene oblasti u Petrinji – čini se pretjeranim. Moguće je da taj broj podrazumijeva i Srbe s područja kotara Hrvatska Kostajnica, koji su krajem svibnja internirani u logore, budući da je taj kotar također pripadao Velikoj župi Gora.

Racija provedena u selima petrinjskog kotara podrazumijevala je pljačku imovine lokalnog stanovništva. General Laxa, glavar Glavnog stožera Hrvatskog domobranstva, obavijestio je 26. svibnja poglavnika Pavelića i vojskovođu Kvaternika da “evakuacija dobara iz sela Drljače i Četvrtkovca napreduje veoma polako usljed mlitavosti upravnih vlasti. Sve požurnice kod stožernika i Velike župe Gora ostale su bezuspješne.”¹¹⁹ Prema poslijeratnim podacima, u

117 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257–38312, KKRZ u Sunji: Izjava Rajka Jovanovića iz Radonja Luke, 13. 3. 1946.

118 HR-HDA, 1549, ZIG, II-31/1501–1504, Izvještaj Župske redarstvene oblasti u Petrinji Ministarstvu unutarnjih poslova i Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, Predmet: Izviješće o položaju do 30. svibnja 1942.

119 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za V 1942., Prilog dnevnom izvješću br. 146, 26. 5. 1942.

Bestrmi je opljačkano 35 pari konja, 32 para volova, 193 komada krava i junica, 517 komada svinja, 65 kola, 53 pluga, 14 sijača, dok je u Kinjačkoj i Brđanima opljačkano 35 pari konja, 18 pari volova, 127 komada krava i junica i 271 komad svinja. Izvor ne razdvaja podatke za Kinjačku i Brđane. Budući da je velika većina mještana Brđana uspjela izbjeći, logično je zaključiti da je evakuacija mještana podrazumijevala i evakuaciju dijela stoke, što znači da se navedeni podaci pretežno odnose na Kinjačku.¹²⁰

Jedan stanovnik Bestrme svjedočio je 1943. da su internirani Srbi, ukrcani u vagone u Blinjskom Kutu, čekajući da budu transportirani u logor, promatrali odvoženje opljačkane imovine.

Za vreme zadržavanja na stanici videli smo kako su seljaci iz obližnjih hrvatskih sela terali u masama pored stanice naše konje, stoku, svinje i drugo. Žito, životne namirnice i sve ostale pokretne stvari prevozili su ti isti seljaci u jednoj velikoj koloni kola. Sva ta karavana sa našim dobrom i mučno stečenom imovinom prošla je kroz Blinjski Kut prema Capragu i Sisku.¹²¹

Spašavanje stanovništva od strane partizana – “pod zaštitom partizana sav pravoslavni narod napustio je svoje domove”

Izveštaj Župske redarstvene oblasti iz Petrinje za svibanj 1942., koji govori o internaciji srpskog stanovništva petrinjskog i glinskog kotara, ne ostavlja mjesta sumnji da bi broj Srba uhvaćenih u racijama po selima bio daleko veći da partizani nisu organizirali evakuaciju stanovništva na teritoriju pod njihovom kontrolom. Štoviše, taj izvor navodi da su partizani dio stanovništva evakuirali “pod pritiskom”, iz čega se može zaključiti da dio civila nije bio dovoljno svjestan opasnosti.

U provedbi ove mjere došlo je i do poteškoća jer vojne snage koje ovo provode radi maloga broja nijesu bile u stanju

120 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 690, Općinska komisija za ratne zločine Staro Selo: Izjava Milana Kostanjčeka iz Bestrme, 24. 12. 1944. Izjavu svjedoka Kostanjčeka potvrdilo je potpisima troje svjedoka iz Bestrme i troje iz Kinjačke.

121 DAS, G-2, KIP, k. 11, 187/1943, Zapisnik od 1. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Milana Krnetića iz Bestrme.

najedanput zahvatiti veća područja već su ovo činili po pojedinim selima [i] zaselcima pa dok je ovo tamo provadano iz susjednih sela žiteljstvo nešto svojevolumno a nešto pod pritiskom partizana povuklo se u Šamaricu zajedno sa blagom i živežnim namirnicama tako da su pojedina sela na taj način opustjela... Partizani prateći ovo iseljavanje sa naše strane sprječavaju ovo češćim i jaćim napadima izbjegavajući naše vojne snage i do sada još nije došlo do otvorenih sukoba.¹²²

Iako je posljednja rećenica kontradiktorna, moguće je zaključiti da su partizani vršili iznenadne prepade na protivnićke snage, nakon čega su se brzo povlačili, kako bi sprijećili upad ustaša i domobrana u pojedina sela. Primjera radi, jedna četa 3. bataljona Banijskog partizanskog odreda 20. svibnja 1942. postavila je zasjedu kod Starog Sela.

Kako su toga dana ustaše i njemaćki vojnici došli da vrše pljaćku u susjedno selo Bestrma, naši su pripucali na njih, i ubili su jednog njemaćkog oficira, jednog domobranskog vojnika i ranili jednog domobrana. Istovremeno, ranjeno je i nekoliko civila, koji su došli voziti pljaćku i nekoliko konja je ubijeno.¹²³

Domobranski izvori navode da su stanovnici Starog Sela i Velike Graduse u potpunosti izbjegli u Šamaricu u danima nakon racije u susjednim Brđanima, Kinjaćkoj i Bestrmi.¹²⁴ Isto su učinili i stanovnici srpskih sela južno i jugoistoćno od Kraljevćana, u istome razdoblju.¹²⁵ Izvor ne navodi nazive sela, ali nema sumnje da je rijeć o selima u općini Jabukovac koja su pripadala petrinjskom kotaru (Jabukovac, Mlinoga, Jošavica, Pastuša, Tremušnjak, Begovići i Maćkovo Selo). Izvještaj Źupske redarstvene oblasti u Petrinji navodi nekoliko primjera organizirane evakuacije srpskih civila na partizansku teritoriju.

Noću 20. na 21. 5. 1942. partizani su pozivali Źitelje Gornjeg Jabukovca da bježe u šume a u zaselku Janjići na putu Jabuko-

122 HR-HDA, 1549, ZIG, II-31/1501-1504, Izvještaj Źupske redarstvene oblasti u Petrinji Ministarstvu unutarnjih poslova i Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, Predmet: Izviješće o položaju do 30. svibnja 1942.

123 *Zbornik NOR-a*, V/5, Beograd, 1954., dok. 9, str. 29: Izvještaj Partizanskog odreda Banije GŠ NOV i PO Hrvatske, 5. 6. 1942.

124 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za V 1942., Dnevno izvješće br. 140 po podatcima primljenim 20. svibnja.

125 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za V 1942., Dnevno izvješće br. 142 po podatcima primljenim 22. svibnja.

vac Pastuša razvalili su jedan most i prokopali put... Noću 24. na 25. 5. 1942. pod zaštitom partizana sav pravoslavni narod napustio je svoje domove u selima Bijelnik, Blinja, Petkovac, Stražbenica, Moštanica i Deanovići te su se sa stokom i pokretninama povukli u pravcu Šamarice da izbjegnu iseljavanje.¹²⁶

U navedenim selima nitko od mještana nije uhapšen u vrijeme kada su hapšeni Srbi na području Blinjskog Kuta i Sunje. To znači da je evakuacija mještana bila u potpunosti uspješna. Realno je pretpostaviti da je i u ovim selima došlo do ubijanja pojedinih osoba koje su zbog starosti i bolesti bile nepokretne. Da je to realna pretpostavka, svjedoči primjer iz sela Jošavice koji potvrđuje da je ubijanje starih i iznemoglih osoba, odnosno osoba koje nisu bile u stanju izbjeci u šumu, bila karakteristična pojava kada je riječ o upadima ustaša u srpska sela širom NDH.

Na 20. maja 1942. ponovo su došli ustaše iz Petrinje u Jošavicu. Narod je pobegao u šumu. Zatekli su kod kuće Nožinić Maru, koja nije mogla bežati, jer je bila bolesna, pa su je u sobi na krevetu zaklali.¹²⁷

Već sam naveo da su ustaše i domobrani jedino u Kinjačkoj uspjeli uhvatiti više od polovice mještana, dok su u Bestrmi i Blinjskom Kutu uhvatili oko polovice stanovnika srpske nacionalnosti. Ta sela su bila najudaljenija od partizanske teritorije te najbliža Petrinji i Sisku. U susjednim Brđanima je velika većina mještana uspjela izbjeci uoči upada ustaša i domobrana. U jednom od izvještaja 1. domobranskog zbora navodi se da je "26. 5. izvršena evakuacija (internacija, *nap. M. R.*) pučanstva iz s. Svinica. Evakuirano je svega 14 staraca i 15 starica, dok je sve ostalo pučanstvo iz ovog kraja pobjeglo u pl. Šamaricu."¹²⁸ Prilikom hvatanja mještana Svinice, ustaše su ubili tri starija muškarca i jednu ženu.¹²⁹

126 HR-HDA, 1549, ZIG, II-31/1501-1504, Izvještaj Župske redarstvene oblasti u Petrinji Ministarstvu unutarnjih poslova i Ravnateljstvu za javni red i sigurnost u Zagrebu, Predmet: Izvješće o položaju do 30. svibnja 1942.; VAS, NDH, k. 146, f. 3, d. 47, Zapovjedništvo 1. oružničke pukovnije, Predmet: Doglasno izvješće za drugu polovicu mjeseca svibnja 1942., Sisak, 28. 5. 1942.

127 DAS, G-2, KIP, k. 11, 188/1943, Zapisnik od 30. 1. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjave Milke i Ljubice Nožinić iz Jošavice.

128 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za V 1942., Dnevno izvješće br. 147 po podacima primljenim 27. svibnja 1942.

129 DAS, G-2, KIP, k. 11, 195/1944, Zapisnik od 23. 2. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Milana Korice iz Svinice.

Oružane snage NDH su ubrzo nakon toga pokrenule ofenzivu na partizanska uporišta na Šamarici i Zrinskoj gori. Ofenziva je započela 9. lipnja i okončana je 15. lipnja. Partizani su vještim manevriranjem uspjeli izbjeći napadače, a civilni zbjegovi, koje je činilo srpsko seosko stanovništvo sa šireg područja petrinjskog, glinskog i dvorskog kotara, gotovo u potpunosti su uspjeli umaći neprijatelju.¹³⁰ Da je bijeg na Šamaricu bio bijeg od smrti, potvrđuje sljedeći primjer. U prvoj polovici lipnja 1942., u vrijeme ofenzive na Šamaricu, ustaše i domobrani su prolazeći kroz Staro Selo ubili 13 stanovnika Brđana i Starog Sela, koji se nisu uspjeli na vrijeme evakuirati na Šamaricu. Iz pomalo konfuznog svjedočenja jedne mještanke moguće je zaključiti da su u hvatanju i ubijanju učestvovali pripadnici lokalne ustaške milicije te pripadnici Petrinjskog zdruga ("Mrakova vojska") Hrvatskog domobranstva. Među ustašama koji su tada bili prisutni u Starom Selu bio je "žandar Vidaković", koji je prije rata bio pripadnik jugoslavenske žandarmerije u postaji u Bijelniku. Njega su uhvatili i ubili partizani u drugoj polovici 1942.

I ovaj žandar je skupa sa ustašama klaio i ubijao i čim bi koga od naroda uhapsili taj žandar je rekao odmah odvedite ih i ubite i tražijo je i mene da se ubije ali mene je spasijo jedan ustaša Smajil Milanković star oko 20 godina rodom iz Prijedora koji je meni rekao koljem palim i ubijam ali tebe ću majko da spasim jer baš sam dobijo volju da tebe spasim i tako sam ja bila puštena na slobodu skupa sa svojom kćeri Slavkom.¹³¹

Da je zbjeg pod zaštitom partizana bio jedni način preživljavanja stanovništva koje je bilo pogođeno racijom, svjedoči sljedeći primjer. Trojica stanovnika Bestrme, koja su se vratila u selo iz zbjega, uhvaćena su 1. studenog 1942. od strane ustaške milicije iz Komareva. Jedan od njih je ubijen prilikom pokušaja bijega, a dvojica su odvedena u zatvor u Petrinju. Njihovi suvremenici i susjedi su pretpostavljali da su ta dvojica ubijena u Jasenovcu i da nisu preživjela rat.¹³² Kinjačka i Bestрма bile su nenaseљene do kraja rata. Donja Kinjačka spaljena

130 HR-HDA, 487, MINORS, Dnevna izvješća za VI 1942.; Dušan Korać, *Kordun i Banija u narodno-oslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, Zagreb, 1986., str. 282–283.

131 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257–38312, KKRZ u Sunji: Izjava Dragice Čakalo iz Starog Sela, 24. 5. 1946.

132 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257–38312, KKRZ u Sunji: Izjava Mile Gazibare iz Bestrme, 7. 6. 1946.

je 1943. od strane ustaša. Krajem 1943. u Kinjačkoj je živjelo svega desetak stanovnika. Ostali, koji nisu internirani svibnja 1942., živjeli su u okolnim selima pod kontrolom partizana.¹³³

Vojno sposobni muškarci i dio djevojaka iz svih sela koja su bila izložena raciji priključili su se partizanima. U Bitci na Sutjesci, tokom operacije "Schwarz", u redovima 7. i 8. banijske brigade NOVJ, poginulo ih je najmanje 56: Vukoševac (14), Mala Paukova (10), Brđani (11), Bestрма (7), Kinjačka (6), Svinica (4), Četvrtkovac (2), Drljače (1), Staro Selo (1). Među njima su bile tri partizanke.¹³⁴ Jedan od njih bio je Mihajlo Crljenica, stanovnik Kinjačke rođen 1904. Njegovi roditelji Teodor (60) i Marija (59), supruga Anđelija (35) te četvero djece: Ljubica (8), Ana (7), Mara (5) i Dušan (4) izgubili su život u ustaškim logorima.¹³⁵ Pretpostavljam da nitko od članova te obitelji nije preživio rat.

U kolektivnom sjećanju srpskog stanovništva Banije, pogotovo onih koji više ne žive na Baniji, a većina ih je takvih, spašavanje civila od strane pripadnika Banijskog partizanskog odreda svibnja i lipnja 1942. zaboravljen je povijesni događaj. Zaboravljena su i imena zapovjednika jedinica pod čijom zaštitom je izvršena evakuacija naroda na Šamaricu. Tadašnji komandant 3. bataljona Banijskog partizanskog odreda bio je Branko Rebić. O njemu ne znamo skoro ništa osim da je poginuo 1944. Taj bataljon operacijski je pokrивao dijelove teritorije petrinjskog i kostajničkog kotara. U evakuaciji naroda najangažiranije su bile 1. i 2. četa 3. bataljona. Komandir 1. čete zvao se Milan Rajković (rodом iz Lovče na Šamarici, poginuo 1944. kao komandant 2. bataljona 3. banijske brigade), dok se komandir 2. čete zvao Pavle Babić (rodом iz Svinice, poginuo na Sutjesci 1943.). Komandant Banijskog partizanskog odreda, nakon 29. travnja 1942., kada je poginuo dotadašnji zapovjednik Vasilj Gaćeša, bio je Stanko Bjelajac. Oni i partizani pod njihovom komandom najzaslužniji su za to što je većina Srba s područja petrinjskog kotara spašena od toga da ne bude odvedena u logore 1942.

133 DAS, G-2, KIP, k. 11, 196/1944, Zapisnik od 29. 1. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stojana Peškira iz Kinjačke.

134 Viktor Kučan, *Borci Sutjeske*, Beograd, 1996., str. 751-792, 861-900. U knjizi Viktora Kučana navedena su imena šestorice poginulih boraca iz Kinjačke. Još šestorica se navode u saveznom popisu žrtava Drugog svjetskog rata, koji je objedinjen u bazi podataka Muzeja žrtava genocida iz Beograda.

135 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 33, Popis žrtava lišenih života za mjesto Kinjačka, 20. 9. 1946.

/ Stradanje u logorima – “morali smo pjevati, iako nam je bilo do plakanja”

Svi suvremenici koji su svjedočili o internaciji navode da je razdvajanje muškaraca od žena i djece izvršeno još prilikom ukrcavanja u vagona na željezničkim stanicama u Blinjskom Kutu i Sunji. Nakon dolaska u mjesto Jasenovac, muškarci su iskrncani iz vagona, a žene i djeca su nastavili put do Okučana, odakle su kamionima prebačeni u logor u tvrđavi Stara Gradiška. Muškarci su nakon iskrncavanja iz vagona na željezničkoj stanici u Jasenovcu potjerani do obližnje ciglane u kojoj je bio formiran najveći logor u NDH.

Nas muškarce isteraše na stanicu u Jasenovcu iz vagona i ustaše odmah počеше da nas tuku kundacima, puškama, revolverima, štapovima i čime su god dohvatili. Odmah tu dotukli su Pavlović Iliju, seljaka iz Kinjačke i Gazibara Mihajla, seljaka iz Bestrme... Silili su nas još usput i da pevamo. Nismo se odazvali njihovu pozivu pa su nas zbog toga još više psovali, tukli i zlostavljali.¹³⁶

Ovo je bio tipičan doček novih logoraša u Jasenovcu. Jedan stanovnik Petrinjaca, koji je interniran 21. svibnja, na vrlo sličan način opisao je doček logoraša. “Morali smo pjevati, iako nam je bilo do plakanja.”¹³⁷ Brutalna tortura je bila način da se utjera strah u kosti novim logorašima. Internirce je trebalo paralizirati strahom i iznuriti teškim fizičkim radom, batinama i glađu kako ne bi pokušali pružiti otpor – osobito prilikom odvođenja na likvidaciju.

U logoru je oštar teror i najteže mučenje nastavljeno. Jesti nismo dobili ništa sve do trećeg dana. Odmah su nas upregli, onako gladne i istučene, u težak posao. U obližnjoj šumi sekli smo topole. Formalno smo se rušili od gladi i muke.

136 DAS, G-2, KIP, k. 11, 170/1942, Zapisnik od 1. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Nikole Novakovića iz Velike Graduse i Petra Musulina iz Kinjačke. Ovi podaci su potvrđeni u izjavi dvojice mještana Kinjačke koji su pušteni na slobodu iz Prihvatnog logora Zemun: DAS, G-2, KIP, 173/1942, Zapisnik od 2. 7. 1942. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Đure Ponjevića i Nikole Črljenice iz Kinjačke.

137 DAS, G-2, KIP, k. 11, 185/1943, Zapisnik od 3. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Miloša Koljanina iz Petrinjaca.

Zatim su nam počeli davati vrlo oskudnu hranu i to svega jedanput dnevno.¹³⁸

Novi logoraši su, osim u sječi šume, učestvovali u gradnji nasipa. Manji dio ih je učestvovao u kopanju masovnih grobnica u Donjoj Gradini i Uštici namijenjenih Romima koji su od kraja svibnja masovno internirani u jasenovački logor.

Danomice se je ubijalo. Ubistva su bila umnožena tim više što su sa svih strana Hrvatske dovozili u Jasenovac Cigane, koje su ubijali odmah kako su pristizali. Kao po pravilu, ustaše su u logoru ubijali sve starije ljude kao i one koji su iznemogli u tolikoj meri da se više nisu mogli za rad upotrebiti. Jednoga dana sakupili su u logoru 105 staraca, koje su poubijali, a njihove leševe zakopali na jednoj velikoj ledini preko Save kraj sela Gradine... Znam da je tom prilikom ubijeno iz same Bestrme 24 starca.¹³⁹

Navedena masovna likvidacija staraca dogodila se posljednjih dana svibnja 1942. Nju spominje i jedan preživjeli logoraš iz Petrinjaca, navodeći imena sedmorice starijih Petrinjčana koji su tada ubijeni. Tada su vjerojatno likvidirani i ostali stariji i bolesni muškarci iz dva transporta iz petrinjskog kotara. U Jasenovcu su smrtno stradali i radno sposobni muškarci, susjedi i rođaci tih staraca. Primjera radi, od 212 muškaraca iz Kinjačke, Bestrme i Blinjskog Kuta, koji su stradali u logorima nakon 17. svibnja 1942., njih 127 je usmrćeno u Jasenovcu. Od 115 muškaraca iz ostalih devet naselja petrinjskog kotara, koji su usmrćeni u logorima, svi su stradali u Jasenovcu i, u manjoj mjeri, u Staroj Gradiški. Među njima je bilo najviše staraca, ali i sredovječnih i mlađih muškaraca. Prema svjedočenju Đure Vujičića, logoraša iz Cerovljana kod Hrvatske Dubice, početkom lipnja 1942. u logoru Stara Gradiška ubijena je grupa od 12 logoraša koji su bili rodom iz okolice Petrinje.¹⁴⁰ Vjerojatno je riječ o stanovnicima Starog Sela i Svinice koji su deportirani u logor iz petrinjskog zatvora.

Za razliku od starijih i bolesnih muškaraca, koji su ubijani u Jasenovcu nedugo nakon dolaska u logor, radno sposobni muškarci srpske nacionalnosti

138 DAS, G-2, KIP, k. 11, 187/1943, Zapisnik od 1. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Milana Krnetića iz Bestrme.

139 DAS, G-2, KIP, k. 11, 187/1943, Zapisnik od 1. 7. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Milana Krnetića iz Bestrme.

140 DAS, G-2, KIP, k. 11, 115/1943, Zapisnik od 23. 1. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Đure Vujičića iz Cerovljana.

mogli su preživjeti ukoliko su bili određeni za transport u logore pod kontrolom Nijemaca. Najveću mogućnost da prežive imali su oni koji su iz Jasenovca deportirani na prinudni rad u Njemačku. Međutim, mnogi mlađi i sredovječni muškarci nisu bili određeni za rad u Njemačkoj. Oni koji su ostali u Jasenovcu nisu preživjeli rat.

Najprije je 20. — 21. svibnja 1942. grupa od stotinjak zatočenika iz Bestrme, Kinjačke i Blinjskog Kuta, u transportu od 699 jasenovačkih logoraša, prebačena u Prihvatni logor Zemun (Beogradsko sajmište).¹⁴¹ Nakon nekoliko dana, nekolicina ih je puštena iz zemunskog logora i prebačena u Beograd. U logoru na Sajmištu smrtno su stradala najmanje trojica stanovnika Kinjačke i jedan stanovnik Bestrme.¹⁴² Ostali su krajem svibnja internirani dalje na sjever. Mislili su da idu na rad u Njemačku, ali su završili u Norveškoj, u logoru Osen, šezdesetak kilometara južno od Arktičkog kruga. Transport prema Osenu trajao je skoro mjesec dana – mještani tri banijska sela su u Osen stigli 23. lipnja 1942., u grupi od 396 deportiraca, u kojoj su najbrojniji bili zarobljeni partizani iz Srbije.¹⁴³ Najmanje 82 deportirca iz Kinjačke, Bestrme i Blinjskog Kuta internirana su u Norvešku. Kako se navodi u literaturi, od 82 stanovnika ta tri banijska sela, logor Osen preživio je samo jedan – Teodor Peškir iz Blinjskog Kuta. Iz Blinjskog Kuta je stradao 31 deportirac, iz Kinjačke 30, a iz Bestrme 20.¹⁴⁴ Ta tri sela imala su najveći postotak žrtava u odnosu na sva druga naselja iz Jugoslavije koja su imala veći broj žrtava u nacističkim logorima u Norveškoj. Primjera radi, iz Mlake i Sjeničaka, dva sela iz kojih je potjecao najveći broj logoraša među Jugoslavenima u Norveškoj, preživjelo je znatno više zatočenika. Od 49 muškaraca iz Blinjskog Kuta koji su stradali u logorima 1942. čak 31 je stradao u logoru Osen. Od 212 muškaraca iz Blinjskog Kuta, Kinjačke i Bestrme koji su stradali u logorima – u logoru Osen stradalo ih je 38 posto.

Podaci iz literature ne mogu objasniti razlog stradanja skoro svih deportiraca iz tri banijska sela. Svi su stradali do kraja 1942. Umirali su iscrpljeni

141 Milan Koljanin, *Nemački logor na Beogradskom sajmištu 1941 — 1944.*, Beograd, 1992., str. 226.

142 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 33, Popis žrtava lišenih života za mjesto Bestrma, 20. 9. 1946.; HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 33, Popis žrtava lišenih života za mjesto Kinjačka, 20. 9. 1946.

143 Милорад Ашковић, Благоје Маринковић, Љубомир Петровић, *Улогорима у северној Норвешкој*, Београд, 1979., стр. 80.

144 Poimenični podaci za 81 žrtvu iz Kinjačke, Blinjskog Kuta i Bestrme, ubijenu u logoru Osen u Norveškoj: Љубо Млађеновић, *Под шифром викинг. Живот, борба и страдања југословенских интернираца у логорима у Норвешкој 1942 — 1945.*, Београд, 1991., стр. 677–717, 728.

teškim radom, ali još češće bili su direktno usmrćivani od straže koju su činili esesovci. O životu i stradanju Banijsca u Osenu znamo samo na osnovu sjećanja preživjelih deportiraca iz drugih dijelova Jugoslavije. Ta sjećanja su najčešće usmjerena na osobe koje su preživjeli deportiranci poznavali iz zavičaja, stoga se u njima vrlo rijetko pojavljuju mještani tri banijska sela. Najdugovorniji za stradanje zatočenika u Osenu bio je zapovjednik logora Dolp.

Da bi što pre iscrpeo deportirce, a potom ih kao bolesne pobio, Dolp je izjavio da će svako ko bude dobro radio posle šest meseci biti pušten kući. Na taj mamac esesovac je uhvatio desetak deportiraca iz okoline Jasenovca i Petrinje... Čim je uočio njihov predan rad, Dolp je naredio da se nekima od njih daje dupla porcija čorbe, kako bi na taj način što više logoraša pridobio za takav rad. U tome je u izvesnoj meri i uspeo. Većina ljudi iz šestice, deportiraca iz Banije i Slavonije, pridružila im se, a za njima i neki pojedinci iz drugih krajeva. Trebalo je dugo vremena da svesni deportiranci ubede ove naivne ljude da ih ovakav rad vodi pravo u propast. Kad su se, najzad, deportiranci uverili u svu perfidnost Dolpovih metoda i prestali sa intenzivnim radom, za mnoge je već bilo isuviše kasno.¹⁴⁵

Nije poznato koliko je muškaraca iz 12 sela petrinjskog kotara internirano u Njemačku. Vjerovatno je riječ o nekoliko desetaka. Oni su transportirani nekoliko tjedana nakon dovođenja u Jasenovac. Većinu su činili interniranci s područja Sunje, koji su dovedeni u Jasenovac nakon 21. svibnja 1942., kada je već krenuo transport za Zemun. Logoraši koji su prebačeni u Njemačku nisu boravili u zemunskom logoru. Među onima koji su deportirani u Njemačku bio je Luka Kuzmanović, mehaničar iz Sunje, čija je ratna sudbina jedinstvena. On je uhapšen sa suprugom i tri kćerke. Kuzmanović i njegova supruga su nakon 14 dana boravka u ustaškim logorima deportirani u Njemačku, na prinudni rad, dok su njihova djeca ostala zatočena u logoru Stara Gradiška. Kuzmanović je ubrzo postao pripadnik 18. ss gorske policijske pukovnije (pukovnijska je ustrojena srpnja 1942. u Garmisch-Partenkirchenu). Nakon šestomjesečne vojne obuke njegova jedinica otpremljena je u Finsku, a zatim u Grčku. Dezertirao je tokom odsustva u Beogradu, nakon čega se ilegalno vratio na Baniju. Po

145 Милорад Ашковић, Благоје Маринковић, Љубомир Петровић, н. д., стр. 83–84.

dolasku u zavičaj prešao je u partizane. U poslijeratnoj izjavi tvrdio je da je bio “na silu” unovačen u SS policiju. Također, naveo je da je zahvaljujući participaciji u njemačkoj vojnoj policiji uspio osloboditi suprugu i kćerke iz zatočeništva.¹⁴⁶ One su se vratile kući vjerojatno još 1942. Ovo je jedini poznati primjer regrutacije u njemačku vojsku nekog srpskog muškarca s petrinjskog područja, interniranog 1942. Moguće je da Kuzmanović ipak nije bio na silu uvršten u njemačku vojsku, već da je to bila njegova vlastita odluka, motivirana željom da izbavi porodicu iz logora.

Najmanje znamo o boravku i stradanju žena i djece u logoru Stara Gradiška. U dokumentaciji koju sam koristio, sačuvano je svjedočenje samo jedne žene koja je preživjela internaciju. Nažalost, ni u tom svjedočenju nema riječi o boravku interniranih žena i djece u logoru Stara Gradiška, osim što se navodi da su iz toga logora na rad u Njemačku odvedene tri žene iz Brđana, dok su sve ostale žene iz toga sela izgubile život u Staroj Gradiški.¹⁴⁷ Devetnaest žena iz Brđana smrtno je stradalo u logoru Stara Gradiška 1942. Nijedna žena iz 12 sela petrinjskog kotara koja je svibnja 1942. bila zatočena u logoru Stara Gradiška nije preživjela rat – osim onih koje su bile deportirane u Njemačku. Moguće je pretpostaviti da je u Njemačku deportirano više desetaka žena iz petrinjskog kotara te da je s njima, u transportima od 4. do 22. lipnja 1942., bilo i njihove djece.¹⁴⁸

Stoja Unčanin, preživjela logorašica iz sela Jasenovac, svjedočila je da su u logoru Stara Gradiška 13. lipnja 1942. “pokupljene sve starice preko 60 godina i žene koje su bile u drugom stanju, natovarene na ‘crnu maricu’ i odvedene u nepoznatom pravcu”.¹⁴⁹ Logorašice koje su ostale u logoru pretpostavile su da su odvedene žene pobijene. Njena zemljakinja, Ana Munižaba iz Uštica kod Jasenovca, navela je u svom svjedočenju da je tokom njenog boravka u logoru, od

146 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257–38312, KKRZ u Sunji: Izjava Luke Kuzmanovića iz Sunje, 16. 2. 1946.

147 HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 483, Zh/38257–38312, KKRZ u Sunji: Izjava Sofije Vukmirović iz Brđana, 26. 2. 1946.

148 Nataša Mataušić, *Diana Budisavljević: prešućena heroína Drugog svjetskog rata*, Zagreb, 2020., str. 99–100.

149 DAS, G-2, KIP, k. 13, Zapisnik od 26. 1. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Stoje Unčanin iz Jasenovca. Ubijanje više stotina starijih žena u logoru Stara Gradiška, lipnja 1942., potvrđuje još jedna svjedokinja: DAS, G-2, KIP, k. 13, 115/1943, Zapisnik od 15. 1. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Jovanke Trivunčić iz Jasenovca.

9. svibnja do 28. lipnja 1942., ubijeno između 500 i 600 starijih zatočenica.¹⁵⁰ Nema sumnje da su među njima bile i žene iz petrinjskog kotara.

Djeca iz petrinjskog kotara zatočena u logoru Stara Gradiška u velikoj mjeri su smrtno stradala. Jedan od najbitnijih razloga za to što velika većina te djece nije preživjela boravak u logoru Stara Gradiška tiče se razdoblja kada su internirana. Naime, spašavanje djece iz tog logora, u okviru Akcije Diane Budisavljević, započelo je 9. srpnja 1942.,¹⁵¹ mjesec i pol dana nakon što su dva transporta iz petrinjskog kotara prispjela u Staru Gradišku. U tom razdoblju u logoru je umro od gladi i zaraznih bolesti velik broj djece, o čemu govore zabilježena svjedočenja preživjelih logorašica koje su bile svjedokinje stradanja srpske djece u Staroj Gradiški. Djeca su namjerno izgladnjivana i držana u stravičnim uvjetima kako ne bi preživjela.

Naša deca bila su od gladi užasno oslabila i iznurena tako da su u masama umirala. Svako jutro osvanulo je po nekoliko mrtve dece. Katkada ih je i po 30 mrtvih osvanulo. Za vreme mojeg boravka u Staroj Gradiški umrlo je u logoru od gladi oko 200 srpske dece. I žene su umirale od gladi, naročito one starije.¹⁵²

Dio djece iz sela petrinjskog kotara, napose ona odraslija, doživio je početak Akcije Diane Budisavljević. Ta djeca su 11. srpnja 1942. prebačena u Jastrebarsko. Dio njih je umro u Jastrebarskom od posljedica boravka u Staroj Gradiški. Uspio sam ustanoviti imena petero djece iz Blinjskog Kuta, jednog djeteta iz Bestrme i jednog djeteta iz Petrinjaca koji su umrli u Jastrebarskom.¹⁵³ Svako da je broj djece koji je umro u Jastrebarskom nešto veći. Manji broj djece, iz Bestrme i Kinjačke, oslobođen je prilikom napada dijelova 4. kordunaške

150 DAS, G-2, KIP, k. 13, 116/1943, Zapisnik od 16. 1. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Ane Munižabe iz Uštice.

151 Nataša Mataušić, n. d., str. 107–114.

152 DAS, G-2, KIP, k. 13, 116/1943, Zapisnik od 16. 1. 1943. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Ane Munižabe iz Uštice.

153 Blinjski Kut: Dušan Jove Stojaković (10), Milan Nikole Stojaković (10), Branko Pere Kepčija (7), Slavko Ostoje Peškiri (9), Stevo Ostoje Peškiri (9); Bestrma: Pero Dragana Perenčević (12); Petrinjci: Dušan Stojana Šarić (7) (HR-HDA, 306, ZKRZ, k. 32–33, Popis žrtava lišenih života za mjesto Blinjski Kut, Bestrmu i Petrinjce). Moguće je da su godine pojedinih žrtava netočne. U bazi podataka JUSP Jasenovac za prve tri žrtve navodi se da su stradale u Staroj Gradiški, što je netočno. S druge strane, majka Ljuba i trogodišnja sestra Milka dječaka Branka Kepčije jesu stradale u Staroj Gradiški.

brigade NOVJ na Jastrebarsko u noći 25. na 26. kolovoza 1942.¹⁵⁴ Tu djecu su partizani prebacili na Kordun, a potom su djeca našla utočište kod rodaka na Baniji. "Neka od ove dece, odraslija, došla su u Staro Selo, pošto u Bestrmi i Kinjačkoj više nema stanovništva koje bi ih prihvatilo."¹⁵⁵

/ Broj i struktura stradalih u logorima

Već sam napomenuo da sam uspio utvrditi identitete 1056 stanovnika 12 sela petrinjskog kotara koji su nakon 17. svibnja 1942. izgubili život u logorima. Velika većina njih je usmrćena u ustaškim logorima (965), dok su ostali usmrćeni u nacističkim logorima (91). U nacističkim logorima su izgubili život isključivo odrasli muškarci. U logoru Osen stradala je 81 žrtva, u Prihvatnom logoru Zemun stradale su četiri žrtve, a u logorima u Njemačkoj stradalo je najmanje šest žrtava. U logorima Jasenovac i Stara Gradiška stradalo je 957 žrtava, dok je u Jastrebarskom život izgubilo najmanje sedam žrtava. Moguće je da je određen broj djece za koju poslijeratni izvori navode da su stradala u Staroj Gradiški – stradao u Jastrebarskom. Ta djeca su u Jastrebarskom umrla svakako od posljedica boravka u logoru Stara Gradiška.

Velika većina stradalih u ustaškim logorima odnosi se na žene i djecu (742 od 965 žrtava). Ova tablica prikazuje broj žrtava po selima i odnosi se na sve logore u kojima su smrtno stradali mještani ovih 12 naselja, internirani svibnja 1942.

Tablica 3: Broj žrtava u ustaškim i nacističkim logorima, interniranih svibnja 1942.

Mjesto	Muškarci	Žene	Djeca	Ukupno
Blinjski Kut	49	50	30	129
Bestрма	76	104	138	318
Kinjačka	75	101	114	290
Brdani	23	19	5	47
Staro Selo	9	16	29	54

¹⁵⁴ Nataša Mataušić, n. d., str. 130, 133–134.

¹⁵⁵ DAS, G-2, KIP, k. 11, 193/1944, Zapisnik od 21. 1. 1944. sastavljen u KIP u Beogradu: Izjava Jovana Balaća iz Starog Sela.

Vukoševac	9	4	2	15
Petrinjci	20	37	22	79
Četvrtkovac	16	17	7	40
Radonja Luka	4	2	4	10
Mala Paukova	13	14	3	30
Svinica	14	11	4	29
Sunja	7	5	3	15
Ukupno	315	380	361	1056

Podatke o broju žrtava, njihovom identitetu, mjestu prebivanja, spolu i uzrastu ustanovio sam na osnovu nekoliko izvora. Prije svega, konsultirao sam spiskove žrtava rata za sela petrinjskog kotara koji su pohranjeni u fondu Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Hrvatskom državnom arhivu (kutije 32 i 33). Ti spiskovi su sastavljeni 1946. od strane mjesnih odbora, koji su bili organi lokalne vlasti. Spiskovi nisu konačni, ali oni sadrže najveći broj imena žrtava u odnosu na druge spiskove. Zatim sam konsultirao *online* bazu podataka Muzeja žrtava genocida iz Beograda, koja sadrži spiskove žrtava rata po selima bivšeg petrinjskog kotara, odnosno poslijeratne općine Sisak. Ti spiskovi nastali su na osnovu državnog popisa koji je krajem 1964. provela Savezna komisija za popis žrtava rata. Taj popis je također nepotpun, a ponegdje i netočan ili neprecizan. Konsultirao sam i *online* bazu podataka JUSP Jasenovac, koja se najvećim dijelom oslanja na rezultate saveznog popisa iz 1964., što znači da je i ta baza nepotpuna. Kao što sam napomenuo u uvodu, ovo istraživanje otkrilo je 160 dosad neevidentiranih žrtava svibanjske internacije koje su stradale u ustaškim logorima. Zahvaljujući istraživanjima grupe preživjelih deportiraca u nacističkim logorima u Norveškoj iz Srbije poznat je identitet 81 stanovnika tri sela petrinjskog kotara usmrćenog u logoru Osen. Posebno je dragocjena publikacija Ljube Mladenovića koja sadrži najpotpuniji spisak žrtava iz ta tri sela. Dio žrtava iz Osena nije popisani ni u najpotpunijem spisku žrtava po selima iz 1946.

Istraživanje je pokazalo da su Bestрма (318) i Kinjačka (290) imale najviše žrtava u logorima. Nešto više od polovice ukupnog broja stanovnika Kinjačke izgubilo je život u logorima, nakon što su internirani 17. svibnja 1942. U Bestrmi je na taj način život izgubilo između 40 i 45 posto stanovnika. Već sam spomenuo da je oko polovice Srba koji su svibnja 1942. živjeli u etnički mješovitom selu Blinjski Kut internirano u logore, gdje ih je većina izgubila

život. Dio mještana tog sela ostao je u životu zahvaljujući tome što su 1941. protjerani u Srbiju.

Kada je riječ o spolnoj i dobnoj strukturi žrtava, najviše je stradalo žena (380), potom djece (361), a najmanje muškaraca (315). U djecu sam računao osobe do 16 godina starosti. Sedamdeset posto žrtava bili su žene i djeca. Ako uzmemo u obzir to da barem trećina stradalih muškaraca spada u kategoriju starije populacije (preko 60 godina), onda suština zločina, odnosno namjera za uništenjem populacije ovih sela, postaje još upadljivija. Najviše djece (138) stradalo je iz Bestrme. To selo je, uz Kinjačku i Staro Selo, imalo najveći udio djece među žrtvama.

Poimenični spiskovi žrtava omogućavaju uvid u dimenzije stradanja pojedinih obitelji. Neke obitelji su istrijebljene u logorima 1942. Mnoge obitelji izgubile su preko pet članova u logorima. Navest ću samo nekoliko primjera iz Bestrme, kako bih dodatno ukazao o kakvoj tragediji je riječ.

U logoru Stara Gradiška gubi se trag šestero djece Milana Pajića: Draga (17), Vlado (13), Danica (8), Dušanka (5), Nedeljka (4), Nedeljko (4). U istom logoru stradala je i njihova majka Bosiljka (40). Pretpostavljam da je Milan Pajić preživio rat. U logoru Osen u Norveškoj ubijen je Ranko Cvijanović. U Staroj Gradiški gubi se trag Rankove petero djece: Dušanka (7), Branko (6), Borislava (5), Radojka (4), Stevo (1). U logoru Stara Gradiška gubi se trag Marici Boksić (28) i njenim sinovima Đuri (8) i Nebojši (5). Njen suprug Bogdan (36) ubijen je u logoru Osen. Četvero djece Steve Cvijanovića smrtno je stradalo u ustaškim logorima, najvjerojatnije u Staroj Gradiški: Rodoljub (10), Olga (7), Nikola (4), Mira (2). U istom logoru gubi se trag četvero djece Stojana Biškupovića: Nevenka (11), Nedeljko (6), Milena (5), Rajko (4), kao i trag četvero djece Đure Grubića: Ranko (18), Bosiljka (13), Mijo (5), Draga (3). Od četvero djece Đure Grubića jedino je Bosiljka bila registrirana kao žrtva logora Jasenovac — Stara Gradiška u bazi JUSP Jasenovac.

Tokom rata stradalo je petero djece Nikole Gazibare iz Bestrme. Kćerke Mileva (20), studentica, i Gordana (15), učenica, stradale su 1942. u logoru Stara Gradiška, a kćerka Danica (22), učiteljica, strijeljana je 1944. u Šapcu, u Srbiji. Sin Čedomir (18) ubijen je od strane ustaša u Blinji 1942., dok je sin Đuro (28) poginuo kao partizan 1945. na Srijemskom frontu. Nikola Gazibara je najvjerojatnije preživio rat. Nisam uspio ustanoviti da li je u ratu stradala njegova supruga niti kako se ona zvala. Tokom 1942. u Jasenovcu je ubijen Petar Mandić (35), dok je njegova supruga Mirka (32) ubijena u Staroj Gradiški.

U Staroj Gradiški su stradale i njihove kćerke Ljubica (14) i Milka (8). Petrov i Mirkin sin Simo (15) ubijen je 1943. u Bestrmi, a njihovo najstarije dijete Miloš (18) stradalo je u nepoznatom logoru u Njemačkoj 1944.

Neke obitelji su u logorima imale žrtve iz tri generacije. U ustaškim logorima živote su izgubili Nikola Perenčević (52) i njegova supruga Ana (55) te njihov sin Milutin (28), Milutinova supruga Mara (25) i Milutinov i Marin sin Nikola (4). U logorima su stradali Jovo Cvijanović (55) i njegova supruga Anica (55), njihovi sinovi Jovo (28) i Milan (25) te Milanova supruga Draga (23), djeca Jove mlađeg Zorka (6), Draga (4) i Živko (3), kao i Milanova i Dragina djeca Ana (2), Stevo (1). Rat je najvjerojatnije preživjela supruga Jove mlađeg, kojoj nisan uspio ustanoviti identitet.

U bazi podataka JUSP Jasenovac za dio mještanki sedam sela koje su stradale u Staroj Gradiški navodi se pogrešno mjesto stanovanja. Naime, one su u bazi podataka evidentirane kao žrtve mjesta u kojima su rođene, a ne mjesta u kojima su bile udate i živjele uoči internacije. To se odnosi na deset mještanki Kinjačke,¹⁵⁶ pet mještanki Blinjskog Kuta,¹⁵⁷ četiri mještanke Bestrme,¹⁵⁸ dvije mještanke Drljača,¹⁵⁹ dvije mještanke Starog Sela,¹⁶⁰ dvije mještanke Petrinjaca¹⁶¹ i jednu mještanku Četvrtkovca¹⁶². Za šest mještana (četiri žene i dvoje djece) Starog Sela¹⁶³ navodi se da su bili stanovnici sela Trnjani (a ne Starog Sela), što je pogrešno jer su Trnjani zaselak Starog Sela, a ne samostalno

156 Milja Bekić (pogrešno navedena kao stanovnica sela Petrinjci), Kata Jovana Karlović (Papići), Ružica Petra Didulica (Četvrtkovac), Ljuba Toše Peškiri (Blinjski Kut), Kata Mirka Đurić (Bestрма), Marija Mihajla Đurić (Bestрма), Kata Pujaz (Drljače), Miljka Jove Podunavac (Donji Hrastovac), Ljuba Uroša Podunavac (Donji Hrastovac), Draginja Podunavac (Blinjski Kut). Mariju Mihajla Đurić (1874.) ne treba miješati s Marijom Mihajla Đurić (1897.). Obadvije su bile stanovnice Kinjačke i obadvije su stradale u logoru Stara Gradiška.

157 Anica Stevana Peškiri (Donji Hrastovac), Ruža Špoljar (Meminska), Ljuba Petra Špoljar (Staro Selo), Janja Grubić (Crkveni Bok), Ljuba Jefte Grubić je greškom uvrštena u žrtve sela Hrastovac, kotar Garešnica, iako je rođena u Hrastovcu, kotar Kostajnica, i živjela u Blinjskom Kutu.

158 Marija Nikole Mirilović (Staro Selo), Ana Perenčević (Jabukovac), Miljka Stevana Grubić (Staro Selo), Kata Mihajla Bunčić (Blinja).

159 Stoja Pavla Pojić (Svinica), Jagoda Obradović (Donji Hrastovac). Također je i Petar Damjana Klipić pogrešno evidentiran kao stanovnik Velike Graduse, umjesto kao stanovnik Drljača.

160 Ružica Stojana Vranešević (Bijelnik), Draginja Janka Vlajnić (Bestрма).

161 Sara (a ne Sava) Korasić (Četvrtkovac), Mara Nikole Trumić (Pobrdani).

162 Ljubica Mile Vučenović (Petrinjci).

163 Ljubica Miška Tatišić, Nada Mirka Tatišić, Ljubica Vase Vlajnić, Bosiljka Stevana Vlajnić, Ana Matije Vlajnić, Mara Stevana Vlajnić.

naselje sa statusom sela. Za jednog dječaka iz Starog Sela¹⁶⁴ navodi se da je bio stanovnik sela Trnjani u općini Garčin (kotar Slavonski Brod), što je također pogrešno. Za čak 27 stanovnika (23 djece i četiri žene) Starog Sela¹⁶⁵ navodi se da su bili stanovnici Siska. Ta greška je očigledno posljedica manjkave metodologije saveznog popisa žrtava rata iz 1964. Naime, ove žrtve su prijavljene popisivačima od strane njihovih rođaka koji su 1964. živjeli u gradu Sisku. Na isti način su pet stanovnica Kinjačke, jedna stanovnica Bestrme i jedan stanovnik Blinjskog Kuta također pogrešno zavedeni kao žrtve grada Siska.¹⁶⁶ Ukupno je u bazi podataka JUSP Jasenovac za 68 stanovnika sedam sela navedeno pogrešno mjesto prebivanja.

164 Dušan Miloša Kladar.

165 Miljka Ilije Radomirović, Dragica Dragana Radomirović, Milica Dragana Radomirović, Ljubica Dragana Radomirović, Slavka Ilije Bojčetić, Nedeljka Vladimira Bojčetić, Ljuban Adama Vranešević, Ljubica Stojana Vranešević, Ružica Miloša Vranešević, Mićo Miloša Vranešević, Dragan Đure Miljković, Milan Petra Vranešević, Ranko Stevana Vranešević, Ljeposava Đure Vranešević, Dušanka Dragana Vlajnić, Jelica Ljubana Vlajnić, Slava Stojana Vlajnić, Desanka Žarka Vlajnić, Milan Đure Vlajnić, Nikola Đure Vlajnić, Ljuban Đure Vlajnić, Zorka Steve Vlajnić, Milan Ilije Vranešević, Ljuban Milana Vranešević, Branko Milana Vranešević, Mirko Milana Vranešević, Danica Steve Vlajnić (ona nije rođena 1941., kako je navedeno u bazi podataka JUSP Jasenovac, već 1893.).

166 Stanka Podunavac, Desanka Pavla Đurić, Desanka Petra Musulin, Ljubica Ljubana Didulica, Julika Save Didulica, sve iz Kinjačke, Ljubica Janka Cvijanović iz Bestrme te Trifun Gulan iz Blinjskog Kuta.

Prilog 1: Žrtve stradale u logorima Jasenovac i Stara Gradiška koje nisu evidentirane u bazi podataka JUSP Jasenovac (ukupno 160 žrtava).¹⁶⁷

BESTRMA (44)

Sofija Ajduković, 1872.
Ljubica (Janka) Biškupović, 1903.
Sava (Ivana) Bišparić, 1877.
Mijo (Jaše) Bišparić, 1903.
Jovan Bišparić, 1876.
Sava Bjelanović, 1894.
Sava (Janka) Boksić, 1917.
Milja (Pavla) Boksić, 1872.
Desanka (Nikole) Bunčić, 1924.
Draginja (Stevana) Cvijanović, 1882.
Stana Bunčić, 1892.
Jovo (Dmitra) Cvijanović, 1887.
Milan (Jove) Cvijanović, 1917.
Jovo (Jove) Cvijanović, 1914.
Draga (Jove) Cvijanović, 1938.
Miljka Cvijanović, 1912.
Nada (Miloša) Cvijanović, 1912.
Kata (Stevana) Dobrijević, 1887.
Mijoljka Dobrijević, 1881.
Ljeposava (Đure) Gazibara, 1902.
Ana (Toše) Grković, 1912.
Draga (Đure) Grković, 1939.
Mijo (Đure) Grković, 1937.
Ranko (Đure) Grković, 1924.
Petar (Tome) Grković, 1870.
Vaso (Janka) Grković, 1904.
Dušan (Ilije) Grubić, 1937.
Dragica (Sime) Kenjalo, 1907.
Milja Kenjalo, 1877.
Simo Kenjalo, 1874.
Ana (Ranka) Lazić, 1941.
Anica (Jovana) Lazić, 1902.
Anđelija Lazić, 1872.
Kata (Ranka) Lazić, 1905.

Ljubica (Petra) Lazić, 1910.
Stana (Đure) Lazić, 1882.
Stevo (Petra) Lazić, 1932.
Zora (Mihajla) Lazić, 1912.
Ana (Stevana) Mandić, 1919.
Marija (Damjana) Mandić, 1902.
Ružica (Stevana) Mandić, 1924.
Mara Pešut, 1904.
Julika (Sime) Prica, 1870.
Soka (Toše) Selaković, 1895.

BLINJSKI KUT (12)

Sofija (Petra) Đurić, 1876.
Ružica (Sime) Đukić, 1889.
Ana (Đure) Đukić, 1910.
Miljka (Petra) Đukić, 1915.
Ljuba (Ilije) Grubić, 1889.
Ljeposava (Nikole) Grubić, 1915.
Draga (Damjana) Kepčija, 1894.
Sara (Ranka) Peškirić, 1887.
Mirka (Sime) Peškirić, 1884.
Draga (Petra) Stojaković, 1908.
Ljuba (Jovana) Špoljar, 1885.
Stojan (Pane) Trkulja, 1873.

BRĐANI (6)

Milan (Miljke) Arbutina, 1928.
Lazo (Đure) Didulica, 1910.
Uroš (Aćima) Polimac, 1882.
Stoja (Đure) Radetić, 1876.
Jovo (Nikole) Radićan, 1886.
Ostoja (Petra) Zdjeljarac, 1888.

167 Zbog nedostatka prostora u članku nisu navedena imena žrtava koja su već evidentirana u bazi podataka JUSP Jasenovac: www.jusp-jasenovac.hr

ČETVRTKOVAC I DRLJAČE (11)
Dušan (Jakova) Bajić, 1894.
Dušan (Stojana) Bajić, 1904.
Jovanka (Vase) Bosnić, 1922.
Anica (Mile) Dončić, 1882.
Dmitar (Steve) Dončić, 1891.
Marija Gvozdić, 1900.
Mirko (Jove) Gvozdić, 1902.
Milka (Steve) Jokić, 1874.
Živka (Steve) Miočinović, 1917.
Anica (Kuzmana) Radulac, 1887.
Nikola (Stojana) Vučenović, 1890.

KINJAČKA (44)

Damjan (Milana) Banjeglava, 1892.
Draga (Jovana) Banjeglava, 1907.
Mara (Nikole) Banjeglava, 1904.
Draga (Mile) Bekić, 1895.
Kata (Sime) Bekić, 1902.
Aleksa (Mihajla) Črljenica, 1875.
Anđelija (Nikole) Črljenica, 1907.
Draginja (Đure) Didulica, 1887.
Kata (Jandrije) Didulica, 1877.
Kata (Mile) Didulica, 1919.
Ljubica (Đure) Didulica, 1917.
Marija (Sime) Didulica, 1902.
Miljka (Jovana) Didulica, 1917.
Ana (Stevana) Đurić, 1908.
Ilija (Petra) Đurić, 1904.
Lazo (Jove) Đurić, 1877.
Marija (Mihajla) Đurić, 1888.
Marija (Sime) Đurić, 1882.
Petar (Jovana) Đurić, 1877.
Mara (Mile) Karlović, 1908.
Milan (Mihajla) Karlović, 1887.
Miljka (Adama) Karlović, 1889.
Ana Košutić, 1922.
Ana (Marka) Musulin, 1894.
Kata (Jovana) Musulin, 1896.
Miljka (Pavla) Musulin, 1938.
Sara (Ostoje) Musulin, 1882.
Đuro (Jovana) Panjević, 1882.
Julika (Petra) Pavlović, 1876.
Miljka Pavlović, 1910.
Kata (Stevana) Pejaković, 1897.

Ljuba (Stevana) Pejaković, 1907.
Ljubica (Miloša) Pejaković, 1893.
Miloš Pejaković, 1912.
Stojan Pejaković, 1921.
Anica Peškiri, 1871.
Draga (Petra) Peškiri, 1911.
Dušan (Glige) Peškiri, 1902.
Kata Peškiri, 1887.
Sara Peškiri, 1908.
Slavko (Mile) Peškiri, 1925.
Sovija Peškiri, 1888.
Stojan Pujaz, 1877.
Anica (Nikole) Relić, 1895.

MALA PAUKOVA (13)

Božo (Jovana) Baltić, 1877.
Matija (Jove) Baltić, 1857.
Mile (Jove) Baltić, 1874.
Vaso (Matije) Baltić, 1891.
Sava (Stojana) Čučković, 1847.
Sara (Jandrije) Đerić, 1941.
Danica Đurić, 1893.
Jovan (Stojana) Knežević, 1878.
Mirko Knežević
Nedjeljko (Milutina) Nestorović, 1923.
Milica Radović, 1907.
Anica (Teše) Šaponja, 1902.
Miljka (Đure) Vujanić, 1879.

PETRINJCI (12)

Sara (Matije) Brezar, 1902.
Milka (Adama) Dabić, 1904.
Draga (Vinka) Grubić, 1899.
Ivo (Mile) Grubić, 1896.
Mara (Jose) Grubić, 1920.
Mile Grubić, 1877.
Stevo (Mile) Grubić, 1902.
Sava Krupljanin, 1886.
Ana (Stevana) Pilipović, 1903.
Milan (Jovana) Trumić, 1892.
Mirka (Jovana) Trumić, 1891.
Indija (Stevana) Vukosavljević, 1862.

RADONJA LUKA (2)

Jovan (Jove) Jovanović, 1868.
Anka (Stevana) Jovanović, 1907.

STARO SELO (5)

Sovija Čakalo, 1879.
Miljka (Ilije) Krunic, 1907.
Stoja (Alekse) Miljković, 1911.
Mara (Adama) Vranešević, 1934.
Živko (Adama) Vranešević, 1920.

SUNJA (5)

Sofija Krčmarović (75)
Nikola Majstorović (63)
Nikica Miletić (17)
Jovan (Adama) Sablić (49)
Sofija Trbojević (60)

SVINICA (3)

Petar (Teše) Basta, 1916.
Draga (Save) Radulović, 1908.
Anka (Sime) Resanović, 1869.

VUKOŠEVAC (3)

Mile (Jefte) Bunčić, 1880.
Đuro (Jovana) Runjaić, 1884.
Draginja Runjaić, 1896.

MILAN RADANOVIĆ

The internment of Serb population from Petrinja district in the Jasenovac and Stara Gradiška camps in May 1942

Based on archival sources, the internment of the Serbian population from 12 villages of Petrinja district in the Jasenovac and Stara Gradiška camps in the second half of May 1942 has been reconstructed. The internment was a consequence of the Ustasha leadership's intention to exterminate Serb population from the area of Gora County, and not the consequence of the Partisan attack on the Sisak — Sunja railway. The order for the raid and internment of local Serbs was issued by Marshal Slavko Kvaternik. The author challenges some existing evaluations of the attitude of Marshal Kvaternik towards the “Serbian question” in the Independent State of Croatia. Attention was drawn to poorly used or unknown sources that suggest that Eugen Dido Kvaternik was at that time a key figure in passing the order on the internment of Serbs in the Jasenovac and Stara Gradiška camps. Most of the inhabitants of 12 villages managed to escape from the Ustasha and Home Guards, thanks to the protection by the Partisans. The

internment included about 1,250 inhabitants, of which at least 1,056 perished in Ustasha and, to a lesser extent, Nazi camps. Most of the victims (741) were women and children. The research revealed the identities of 160 previously unknown victims of the Jasenovac and Stara Gradiška camps.

KEYWORDS: *Petrinja, Banija, Independent State of Croatia, Ustasha, Jasenovac, Stara Gradiška, Slavko Kvaternik, Eugen Dido Kvaternik, Vjekoslav Maks Luburić*